
מדוע נוסדה קונסוליה בריטית בירושלים?

Author(s): מ. ורטה

Reviewed work(s):

Source: *Zion / ציון*, Vol. א (תשכ"ד), חוברת ג-ד, pp. 215-237

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70052207>

Accessed: 17/11/2011 11:47

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion /*.

<http://www.jstor.org>

מדוע נוסדה קונסוליה בריטית בירושלים?

לב. דינור — רב ורע

בספריהם של יוסט וגרץ ודובנוב ופיליפסון על תולדות היהודים מינוי של הקונסול הבריטי הראשון בירושלים אינו נזכר כלל. דבר קטן היה אותו מאורע וחוקרים אלה לא נתנו דעתם עליו, אם משום שלא ידעוהו ואם משום שלא החשיבוהו.¹ כנגד זה עניין המינוי מתחיל לתפוס מקום בהיסטוריוגרפיה הציונית ובספרים על תולדות הארץ והישוב שראו אור אחרי הצהרת בלפור. מקצתה של ספרות זו — וכך הוא הדבר, בדרך-כלל, בשלב המוקדם שלה — מסתפקת במוצט ומציינת את העובדה לבדה, רוצה לומר שבשנת 1838 הציבה ממשלת אנגליה — או החליטה להציב — קונסול בריטי בירושלים. אולם ברובה הגדול מרחיבים המחברים דבריהם וקושרים אותה עובדה באהדתה של ממשלת אנגליה — ובאהדת הציבור הבריטי בכלל — את רעיון שיבת ציון ובהתעניינותה בישוב היהודי בארץ וברצונה לפרוש עליו ועל המתישבים שיבואו חסות משלה.² אינטרפרטציה זו מקורה דומני, ביומנו של לורד שאפטסברי, הפילאנטרופיסט הידוע, שעניין ניצור היהודים ושיבת היהודים לארצם הטרידו והעסיקו הרבה והוא חשוב אצלנו אחד מחסידי אומות העולם.³ בכ"ט בספטמבר 1838 הוא רשם ביומנו:⁴ הבורק נפרדתי מיאנג [Young], שמונה זה עתה תת-קונסול של הוד מלכותה בירושלים! בעוד יום או יומיים הוא יפליג לארץ הקדושה. כשאתה נותן דעתך על כך כראוי, מה נפלא המאורע הזה! הקריה העתיקה של עם ה' עומדת לשוב ולתפוס מקום בתוך האומות ואנגליה היא הראשונה בין ממלכות הגויים שחדלה "לרמוס אותה ברגל". אילולי הכתיבה לי לזר... הייתי רושם כאן... כיצד נעשה מעשה טוב זה לכל פרקיו... מכל מקום, לעולם אזכור שאלהים שם בלבבי להגות את התכנית למען כבודו, נתן לי השפעה לשכנע את פאלמרסטון [Palmerston]⁵, והביא בשביל המשרה איש "היכול לזכור את ירושלים בשעת שמחתו" — — —⁶.

(1) G. Hoelscher: Die Geschichte der Juden in Palaestina, 1909 — גמרן אינו מזכיר את העניין.

דין לציין שגם ש. בארון ב"היסטוריה חברתית ודתית של היהודים" שלו משנת 1937 לא שיר מאורע זה ברקמת הפרקים שלו.

(2) דוגמאות לספרות מן הסוג הראשון אפשר להזכיר — A. M. Hyamson: British Projects for the Restoration of the Jews, 1917, p. 9; Palestine, The Rebirth of an Ancient People, 1917, p. 49 (בשני הספרים צויינה בטעות 1839 כשנת המינוי). J. Parkes: A History of Palestine, 1949. — אף הוא מסתפק בציון המינוי בלבד (ע' 217). הספרות המרחיבה תובא בהמשך המאמר.

(3) אנטוני אשלי קופר, הרוזן השביעי לבית שאפטסברי — Earl of Shaftesbury (1801–1885). אמנם רק עם מות אביו ב־1851 הוא ירש את תואר הרונוות ועד אז היה ידוע כלורד אשלי (Ashley), אבל להיס-טוריה הוא נכנס כשאפטסברי; וכך ייקרא במאמר זה, אף-על-פי שהעניין הנידון הוא בתחום השנים שהיה עדיין אשלי.

(4) E. Hodder: The Life and Work of the Seventh Earl of Shaftesbury (1886), I, 233

(5) לורד פאלמרסטון, הוא שר-החוץ של אנגליה באותו פרק-זמן.

(6) שני הפסוקים המובאים במרכאות כפולות איני יודע מהיכן הם בלשונם שכאן, ואולי רק מעין ציטוט

הוא עפ"י הזיכרון ממקומות מפורסמים בתנ"ך.

הקורא עשוי להיות נרמז משורות אלה כאילו שאפטסברי מעיד על עצמו שהוא־הוא שהשפיע על שר־החוץ שימנה קונסול בירושלים. הואיל וידוע ששאפטסברי קרוב לפאלמרסטון על־ידי קשרי נשואין והוא אדם ישר שלא יתימר במעשה שלא עשה — על נקלה אפשר היה להסיק לא רק שידע מה שרשם אלא שרשם מה שידע. ומאחר ודעותיו של שאפטסברי על שיבת־ציון הן מן המפורסמות ועדות להן לרוב באותו ספר תולדות חייו ממנו כבר הבאנו, ומשם ניתן גם ללמוד שבפרק־זמן מאוחר יותר, רוצה לומר אחרי 1838, הוא השפיע על פאלמרסטון שיעשה מעשה מדיני למען שיבת ציון — על נקלה באו חוקרים מסויימים והקישו מן המאוחר על המוקדם והסיקו ממה שרשם ביומנו בקשר עם מינויו של יאנג שגם במקרה זה קיבל פאלמרסטון דעותיו ומינה את הקונסול בירושלים מאותם טעמים עצמם שהיו לו לשאפטסברי. וכך קנתה לה שבות בהיסטוריוגרפיה החדשה שלנו אותה גירסה התולה את מינויו של הקונסול בחיבת היהודים ובחיבת ציון של האנגלים וממשלתם, כפי שכבר הזכרנו.

דומני, נחום סוקולוב היה הראשון שב"תולדות הציונות" שלו משנת 1919 הביא להיסטוריוגרפיה שלנו את רובם הגדול של אותם קטעי יומן משל שאפטסברי הנוגעים ליהודים ולארץ־ישראל ולשיבת־ציון.⁷ אמנם ספרות בשדה היסטוריוגרפיה זה שקדמה לספרו בשנה או שנתיים כבר הזכירה את המינוי; וממנה שהביאה אילו פסקאות משאפטסברי, אבל מפרק־זמן שלאחר המינוי, ובלי לחבר אפילו ברמז את המינוי בדעותיו וברעיונותיו;⁸ וממנה שייחסה אותו להתעניינות הציבור הבריטי בשיבת ציון ובגורל היהודים בארץ אבל לא בהתעניינות הממשלה אלא רק בהיענותה לענייניו של הציבור.⁹ אולם רק אצל סוקולוב קטעי שאפטסברי הם כדי מסכת שלמה. אמת ניתנה ליאמר שסוקולוב גופו אינו אומר בשם עצמו שעניין ביהודים ובעתיד ארץ־ישראל ובשיבת ציון הוא שהניע את פאלמרסטון בהשפעתו של שאפטסברי להציב קונסול בירושלים. אבל מתוך שהוא מביא בפרק על מינוי הקונסול שורה של פסקאות מאותו יומן אפשר אולי להעזי ולשער שכזאת היתה דעתו. על כל פנים, אותה מערכת ציטאטים עוררה, כנראה, חוקרים להיות כך סוברים. אף תקלה זוטא אירעה כאן. בעוד שקטע היומן המזכיר את מינויו של הקונסול הוא מסוף ספטמבר 1838, כפי שראינו, הנה קטעים אחרים הדנים ברעיון שיבת־ציון ובאינטרס של אנגליה בשיבת היהודים לארצם ובשיחותיו של שאפטסברי עם שר־החוץ על עניינים אלה ועל עידוד שרצוי לה לאנגליה לעודד תנועה כזאת — כל אלה תאריכם משנת 1840. אלא שסוקולוב טעה בשעת ההעתקה, כנראה, ובספרו מייחס גם קטעים אלה לשנת 1838.¹⁰ והואיל והקטעים האחרונים הם מהחודשים יולי ואוגוסט והקטע על הקונסול הוא מספטמבר וכולם דרים בשכנות צפופה זה לזה באותו פרק של סוקולוב עשויה לעלות סברה כאילו קשר סיבתי גלוי בין תכנם של הקטעים. מכל

7) N. Sokolow, History of Zionism (1919) — כרך I, פרק כ"ג.

8) למשל: A. M. Hyamson: British Projects for the Restoration of Jews to Palestine (Publications of the American Jewish Hist. Society, No. 26, 1918), pp. 138—9 — החיבור הזה אינו זהה עם החיבור מאת אותו המחבר שהוזכר בהערה 2 למעלה.

9) למשל: H. Sidebotham: England and Palestine (1918), p. 118 (גם כאן אין שנת המינוי נכונה).

ניסוח דומה של המניעים שהביאו למינוי אצל N. Bentwich: England in Palestine (1932). p. 3.

10) ר' ספרו הנ"ל, כרך א' עמ' 121—122.

מקום, החוקרים שאחרי סוקולוב שנוקקו לנושא זה כולם לא טרחו ללכת אצל ספר תולדות חייו של שאפטסברי במקורו אלא נשענו על המובא אצל סוקולוב והעתיקו משם פסקאות וקטעי פסקאות וגם... את הטעויות — ובאו לכלל אותה אינטרפרטאציה שכבר הזכרנו, כאילו מינוי הקונסול בירושלים בא על שום הדעות והרעיונות שקיבל שר-החוץ משאפטסברי, שהפציר בו ודחק עליו עד שהסכים.

כך עושה יוסף כוהן בספרו "אנגליה וארץ-ישראל", המספר לקורא שפאלמרסטון עמד בקשר עם אחד "הלוחמים הגדולים ביותר למען הציונות" שבין הגויים ומביא עליה סוקולוב פסקאות מיומנו של שאפטסברי להראות את טבע תכניתו בעניין שיבת היהודים לארץ והחיבור שבינה לבין מינוי הקונסול בירושלים¹⁰. וכך עושה משה מדויני ב"המדיניות הציונית" שלו, שלאחר שעמד על "התעניינות האנגלית בארץ ובשאיפותיהם הלאומיות של היהודים" ועל פעולתו של שאפטסברי למען הרעיון הציוני, הוא אומר: אחד הצעדים העיקריים שנעשו עלידי הממשלה הבריטית בהשפעת הלורד שאפטסברי היה מינוי קונסול בירושלים... ולא תהא הפרזה בדבר אם יאמר שהיא עשתה זאת כדי לבוא לעזרת היהודים¹¹. וכך עושה גם מחבר הפרק הראשון בספר האנגלי הידוע "פאלסטיין", הכותב על שאפטסברי ש"כל חייו טרח בבעית שיבת היהודים. בקיץ 1838 הוא העלה את תכניתו לפני לורד פאלמרסטון... ועוררה, כפי הנראה, לכלל התעניינות. עד מהרה בא מינויו של קונסול בריטי לירושלים"¹².

גם אַלברט ציימסון, שפירסם מתוך ארכיון משרד-החוץ הבריטי שני כרכים גדולים של מסמכים על הקונסוליה בירושלים מאז היווסדה, אומר בהקדמתו לאוסף זה דברים ברוח הגירסה המקובלת. "שאפטסברי דחק בשר-החוץ לכוון קונסוליה בריטית בירושלים" — הוא כותב. "... ברור שמציאותה של אוכלוסיה יהודית [בא"י]... שימשה אחד המניעים להציב נציג בריטי בירושלים". — — — "בשנת 1838 הוחלט להציב נציג קונסולארי בריטי בארץ-ישראל"¹³.

(10) Josef Cohn: England und Palaestina, 1931, pp. 23—4, 201

(11) מ. מדויני: המדיניות הציונית, מראשיתה ועד מותו של הרצל, תרצ"ד, עמ' 25. המחבר אינו מציין אם העתיק מסוקולוב את קטע היומן משל שאפטסברי המובא בעמ' 26 (אגב, התרגום אינו מדויק ביותר). המשפט על שאפטסברי שהיה "מקורב לחוגי הממשלה" (עמ' 25) אמנם אפשר לתרצו בדוחק אבל לאמיתו של דבר אינו נכון לגבי פרק-הזמן בו אנו עומדים והוא עשוי לעורר מסקנות נחפזות ובלתי נכונות. אצל נ. מ. גלבר: (4—133) pp. Vorgesichte des Zionismus, 1927 ו"הצהרת בלפור ותולדותיה", תרצ"ט (עמ' 2—3) מוזכרות תכניות שאפטסברי והשפעתו על פאלמרסטון מאז 1838 — וברור שהמחבר נשען על סוקולוב; אבל הדברים הנאמרים על ש. וביחוד על מגעו עם שר-החוץ לוקים באי-דיוק. בשני חיבוריו אין המחבר מזכיר את עצם מינויו של הקונסול; אף לא הבין כראוי את דברי שאפטסברי על המינוי, כפי שמסתבר מתוך פסקתו של היומן המובא שם.

(12) A. Boehm: Die Zionistische Bewegung, I (1935) — גם הוא אינו מזכיר את המינוי, אבל מדבר על

התכנית שהעלה שאפטסברי לפני פאלמרסטון בשנת 1838 (ע' 66).

(13) Palestine, A Study of Arab, Jewish and British Policies (Published for the Esco Found- ation for Palestine) 1947, I, 6. בא' באוגוסט 1840 — ולא ב-1838 — רושם שאפטסברי ביומנו על התכנית שהעלה לפני פאלמרסטון (ספרו הנ"ל של הודר, א', 310). ברור שמחבר הפרק ב"פאלסטיין" אף הוא נסמך על סוקולוב.

Albert M. Hyamson: The British Consulate in Jerusalem in Relation to the Jews of (13

אלא שאין לרברי חיימסון כל סימוכין בגוף הספר. האמת היא שאין המעיין יודע מאוסף זה אם גירסה שלו, וזהו גם הגירסה שנתקבלה בהיסטוריוגרפיה החדשה שלנו, תעודות משרד-החוץ מאשרות אותה. אין המעיין שם יודע כיצד נתגלגלו הדברים שבאו האנגלים לייסד קונסוליה שלהם דווקא בירושלים, עיר דלה וקטנה ונידחת בעמקי הקיסרות התורכית שאינה רוכלת העמים וסוחרים אינם נמשכים אליה, שהרי בנוהג שבעולם שמציבים קונסול בעיר נמל ועיר מסחר דווקא. רוצה לומר, שאין המעיין שם יודע מיהו שהעלה הצעה מוזרה כזאת ומאיזה טעם ומה הדעות שהיו במשרד-החוץ עליה ומה חשב או מה כתב שר-החוץ על כך ומה החליט ומתי החליט מה שהחליט — שהרי אין מעשים מעין זה באים לפתע פתאום מן השמים. מי שמבקש לדעת תשובה על שאלות אלה עליו ללכת אצל מקורות אליהם חיימסון לא הגיע. מהם אפשר לנו ללמוד את סיפור הדברים במלואו, או אחרי הכל ובסופו של דבר, רק כמעט במלואו.

ב.

נסיון ראשון למנות בירושלים נציג קונסולארי של בריטניה עשה עוד בסתיו 1834 הקונסול-הכללי שלה בסוריא, י'ון ויליאם פֶּאָרְן (John William Perry Farren), שמקום מושבו היה בדמשק. באמצע אוקטובר, בקירוב, הוא הגיע לירושלים בשביל (כך הסביר לשר-החוץ) ליישב עניינים שבמחלוקת בין נתינים בריטים מצד אחד לשלטונות המקומיים ואיזה מזנר יוני מצד שני. ונסיונות הביקור ופגישות וחילופי-דברים בימי שהייתו בעיר ובמקומות אחרים בארץ וההתרחשויות הפוליטיות בחודשי הקיץ של אותה שנה — כל אלה העמידוהו על הצורך למנות בירושלים תת-קונסול. באשגר הנוגע לעניין זה מונה פארן בהרחבה את הטעמים שהניעוהו לכך¹⁴. שתי משפחות

1 Palestine, I (1939), pp. XXXIII & IX note 1. עוד ראויים להיזכר החוקרים האנגלים שנוקקו לעניין זה. אצל טמפרלי מוזכר דבר המינוי כהוכחה לעניינו של שר-החוץ בארץ-ישראל. אולם אין המחבר אומר מה היו טעמי עניינו, אף על-פי שברור ממראי-המקום שהוא מסתמך על סקולוב ולא על תעודות משרד-החוץ (H. Temperley: England and the Near East, 1936, note 275, p. 443). כנגדו אין ובסטר בספרו הגדול על מדיניות החוץ של פאלמרסטון מוזכר את המינוי כל עיקר. אולם כשדן ובסטר על הסדר העניינים בליבאנט ב-1840—1841 הוא מציין את עניינו של שר-החוץ ביהודים ואת השפעת שאפטסברי עליו מאז 1838 (כנראה שגם הוא עיין בסקולוב). בדברי ההקדמה לספרו הוא מודה שלא עיין באשגרים הקונסולאריים הנוגעים למזרח-התיכון (Sir Charles K. Webster: The Foreign Policy of Palmerston, 1951, II, 760 ff., I), אצל R. W. Greaves: The Jerusalem Bishopric, 1841 (English Hist. Review, 1949, 333—4) (p. VI). נזכר עניין שליחת הקונסול לירושלים בהשפעתו של שאפטסברי.

בספר שיצא לאור בימים אלה — ולאחר שנכתב מאמרי — A.L. Tibawi: British Interests in Palestine, (1961), כורך המחבר את המינוי ג"כ בהשפעת שאפטסברי שנתבקש ע"י חברת המיסיון להתערב אצל פאלמרסטון (פרק ב', ביחוד עמ' 33—34).

14 אשגר מאת פארן לשר-החוץ, מל' בנובמבר 1834, הנמצא בארכיון משרד-החוץ האנגלי, סדרת תורכיה, כרך 243. להלן יצוין מקור זה בר"ת של משה"ח ומספר הסדרה ומספר הכרך — במקרה שלפנינו F.O. 78/243. גם לאשגרו מ"ח בנובמבר שבאותו כרך יש נגיעה לביקורו בארץ. על אותו ביקור (בין י"א לכ"ד באוקטובר) אפשר ללמוד גם מקטעים אחדים ביומנו של המיסיונר האנגליקני ניקולייסון (Nicolayson) ש"החברה הלונדונית להפצת הנצרות בין היהודים" היתה הולכת ומפרסמת בירחונה — Jewish Intelligence. ר' כרך א' חוברת דצמבר לשנת 1835, עמ' 289—292 (שם הירחון בחמש השנים שלפני כן — Monthly Intelligence).

בריטיות כבר יושבות בירושלים ואחת נוספת עומדת להשתקע¹⁵; כל התיירים האנגלים בארץ, שמספרם הולך ורוב, משתהים בעיר הקודש ימים אחדים; וטוב הדבר שאלה ואלה וביחוד הבריטים היושבים כאן ישיבת קבע, יעמוד להם נציג רשמי של מדינתם בכל עת שיהיו זקוקים לסיוע שלו אצל השלטונות המקומיים, כפי שמקובל ורגיל בכל העולם ובמיוחד בנחלאותיו של הסולטאן העותמאני. זאת ועוד: "נתינים קאתוליים של ארצות אחרות" אפשר להם בשעת הצורך להיזקק לעזרתם והגנתם של ראשי המנזרים הקאתולים בארץ, שמעין מעמד רשמי להם ואף השפעה רבה אצל השלטונות המקומיים. וטעם אחר, ירושלים היא "העיר הראשה והגדולה בקצה הדרומי של סוריא" ובקיץ האחרון אירעו בה ובסביבתה מאורעות בעלי חשיבות מדינית¹⁶; ועל כן "רצוי שיהיה [לאנגליה] סוכן יעיל", שימסור אינפורמציה ממרכז זה לנציגים הראשיים של אנגליה באזור ולמשרד-החוץ בלונדון. פארן סבור שיפה השעה למינוי כזה הואיל ותושבי המקום, שאמנם התנגדו מאז ומתמיד לקבל נציגים זרים בתוכם, דוכאו עכשיו ועל כרחם עושים רצונו של אברהים פחה¹⁷, הנוטה חסד לבאי-כוחן של המדינות הנוצריות, וכבר הוא עצמו (פארן) נוכח בימי ביקורו בארץ ברחשי אהדה כלפי אנגליה. קיצורו של דבר, מטעמי אינטרסים של נתינים אנגלים העושים בארץ כתושבים או תיירים ושל המדיניות האנגלית ומטעמי תחרות על מעמד כלפי השלטונות התורכיים והמדינות הקאתוליות ומטעמי פרסטיז' לאומית משוכנע פארן, שכדאי למנות בירושלים נציג קונסולארי של אנגליה. תפקיד נכבד זה הוא כבר הטיל על אחד בשם מאראד, שפנה אליו וביקש להתמנות לאותה משרה ופארן מצאו כשר וראוי מכל הבחירות: הוא איש אמיד ונבון ונשוא פנים ואינו רודף אחרי טובת-הנאה שתמצא לו בכהונתו החדשה, שכן הוא כבר משמש בעיר יפו תת-קונסול מטעם מלכות סרדיניה וכל שאיפתו כבוד ועבודה לטובת הציבור. הקונסול-הכללי כבר פנה לאברהים פחה על מנת לקבל רשותו בשביל תפקידו החדש של מאראד והוא מקווה ששר-החוץ יאשר את המינוי¹⁸.

(15) המשפחות הבריטיות שכבר יושבות בירושלים — ואין פארן מזכיר שמותיהן — הן משפחת המיסיונר ניקולייסון ומשפחת היהודי אמזלק, שעלה מגיברלטר. המשפחה שעומדת להתישב היא משפחת אחד לוי, ושמה מוזכר במפורש.

על אמזלק יש ידיעות רבות במכתבי המיסיונרים מן הארץ ושמו מופר גם במשה"ח, שכן הלוהה כספים לליידי סטאנהוף המפורסמת וכשלא עמדה בהתחייבויותיה הגיש נגדה תלונות באמצעותם של אישים בריטים רשמיים ולא רשמיים שהביאו לפני שרים ופקידים.

(16) הכוונה להתקוממות הערבים, הידועה כ"מרד הפלאחים", נגד שלטונו של מוחמד עלי.

(17) בנו של מוחמד-עלי ושלטה למעשה של אר"י וסוריא באותו פרק-זמן.

(18) מארד היה ארמני. בכרכי משה"ח מצויה קצת עדות למידה של קשרים בין העדה הארמנית לבין הנציגים הבריטים בתורכיה מאז שנות העשרים. גם עם המיסיונרים האנגליקנים קשרו כמה ארמנים יחסים טובים, כפי שאפשר ללמוד מכתה"ע של המיסיונרים שהוזכר למעלה (הע' 14). אבל אין סימן לכך שבמשרד החוץ ייחסו אותה שעה חשיבות מדינית כל-שהיא לקשרים אלה.

פארן עצמו אומר שמאראד הוא שפנה אליו וביקש להתמנות סוכן קונסולארי של אנגליה — והוא מנהג בקיסרות תורכיה שנכבדים מאנשי המקום משמשים בתפקידי משרות קונסולאריות במקומות שאינם חשובים במיוחד למדינה המיוצגת עליהם והם חשובים, להלכה לפחות, אצל השלטונות התורכים כנתינים זרים המוגנים עלידי ממשלותיהם. גם סוחרים גדולים מבין היהודים הגיעו למשרות אלה. האחים פיציוטו בחאלב,

במשרד־החוץ, שם נתקבל האשגר ארבעה חודשים לאחר שנכתב, עניין המינוי לא זכה לאהדה ואין צריך לומר לאותה התלהבות בה הציג אותו הקונסול־הכללי. עדויות מסוימות מרמזות על כך שפארן לא היה חביב על הפקידות הבכירה, מאז החל טורח באמצע שנות העשרים למען מינויו. הוא קונסול בסוריא¹⁹. ויתכן אולי שגם משום יחס זה נודדו תת־המוכיר הקבוע להעיר בשולי האשגר שתי הערות, מהן אפשר לנו ללמוד על מידה רבה של הסתייגות ממעשהו של הקונסול־הכללי. בצד דברי פארן על הנתינים הבריטים היושבים בירושלים ללא נציג משלהם אליו יוכלו לפנות בצר להם רשום ש"היה [אותו זמן] תת־קונסול בריטי ביפו". וההערה השניה אומרת שבכלל לא היה פארן רשאי "למנות כל סוכן קונסולארי בלי אישורו הקודם של מזכיר המדינה [ז.א. שר־החוץ]". על הערות אלה הוסיף הדוכס מולינגטון (Wellington), הוא שר־החוץ אותה שעה, הערה משלו על גבו של האשגר: דומה הדבר שג'נטלמן זה נוטל על עצמו הרבה. מה זכות היתה לו להתערב בין איש פרטי למנזר בעניין איזה חוב?²⁰ אולם על אף הקושיות והסייגים לא מיהר ולינגטון להוציא משפט על עצם מעשה המינוי. הוא לא קיבל את מה שביקש תת־המוכיר הקבוע להשמיע בהערותיו, דהיינו שהמינוי לא זו בלבד שאין לו צידוק מבחינתו הפורמאלית אלא מיותר כל עצמו, אלא החליט לשאול בעצתו של הקונסול־הכללי של אנגליה במצרים. לפארן נכתב אשגר רצוף ביקורת על מעשהו ובסופו נאמר ששר־החוץ "אינו נוטה לאשר את מינויו של מר מארד עד שיקבל אינפורמציה נוספת" מן הקונסול הכללי במצרים, שהיה מאז 1833, לאחר שעברו א"י וסוריא לידי שלטונו של מוחמד־עלי, נציגה הראשי של אנגליה באותן ארצות ומצרים כאחד וכל הקונסולים האנגלים לדרגותיהם סרים למשמעתו. לאותו נציג, אלוף פאטריק קמבל (Colonel Patrick Campbell), נשלח העתק מאשגרו של פארן, כדי שיידיע את מעשהו לכל פרטיו כשיבוא לחוות דעתו. נכתב לו שהתנהגותו של פ. בעניין זה לא זכתה להסכמת שר־החוץ, שכן "מאשגרו של מר פארן לא ברור כל־כך לדוכס מולינגטון שדרוש בירושלים סוכן קונסולארי מטעם בריטניה או שמן־הנכון הוא להטיל מינוי כזה על נכרי [ז.א. לא־בריטי], וביחוד אחד [נכרי] הנושא כבר

למשל, ריכזו בידיהם נציגויות של הרבה מדינות אירופה, כולל רוסיה ואנגליה ואוסטריה (ר' גם הע' 40 להלן). משרה כזאת היו בדרך כלל משיגים תמורת מתן־בסתר לנציג הממנה ודומה הדבר שרובם הגדול של הנציגים הזרים ברחבי הקיסרות היו גוועים במכה זו. נהוג זה והענקת חסינות — ג"כ תמורת כסף — עלידי הנציגים הזרים והסוכנים הקונסולאריים מבני המקום לנתינים תורכיים שהפכו משרתים ומתורגמנים ושומר־יראש (לפעמים רק להלכה) של הקונסולים למיניהם והיו מופקעים בכך מן היוריסדיקציה והמיסים והשרות הצבאי של שלטונות תורכיה נידון מפעם לפעם בין השער העליון לשגרירים בקושטא. אולם ביחוד בימי ממשלתו של מוחמד־עלי בסוריא שביקש להנהיג שם סדרי שלטון יעילים והגונים הפך עניין זה בעייה חמורה למדי שהעסיקה מאד את נציגה הראשי של אנגליה במצרים. הרבה דיו שפך על בעיה זו וגם הקונסול הכללי בסוריא אינו יוצא נקי מלפניו. אף בעניין שלפנינו, מינויו של מארד בירושלים, הוא החשיד את פארן ברמזים ברורים למדי. אני מציין סוגיה זו בכללותה, שיש לה רק נגיעה קלה ביותר לענייננו; כל עיקרה אינו נוגע לנו ולפיכך איני מביא את מראי־המקום המרובים בהם היא נידונה.

(19) על כמה עדויות ליחס זה ר' להלן הערה 29.

(20) זיהוי כותבי ההערות הוא עפ"י כתב־היד שלהם; והוכחה נוספת לכך שההערה האחרונה היא משל

במשרה [דומה] מטעם ממשלה אחרת; ולפיכך מבקש הדוכס לקבל ממך דין וחשבון על העניין הזה"²¹.

משום־מה השהה קצת קמבל תשובתו. לתמהונו הרב — נאמר באשגרו — פארן עצמו לא כתב לו דבר על המינוי ורק ממארד קיבל הודעה על כך בצירוף בקשה להשיג ממוחמד־עלי פרמאן שישמש לו היתר ליכנס לתפקידו. הוא סירב להיענות לבקשה זו, הואיל וקיבל עוד בסתיו הקודם הוראות לפיהן מעיינת הממשלה בלונדון בעניין מינויים קונסולאריים בסוריא בכלל וטרם החליטה כיצד לנהוג; ועל־כן מארד לא התחיל כפי הנראה לכהן במשרתו החדשה. ולגופו של העניין. "מתוך ידיעתי האישית שלי אין אני יכול לחוות דעה ברורה באשר לצורך בסוכן קונסולארי בירושלים". אמר־י נכון הדבר "שעשויות להתעורר מסיבות בהן ירגישו תיירים בריטים בחסרונן של סוכן לאומי משלהם" בירושלים, הנה מימיו לא שמע קמבל מפי תיירים תלונה על כך שחסר שם נציג קונסולארי; ואילו "ישיבתם של שניים שלושה נתינים בריטים" באותה עיר אינה מצריכה מינוי כזה²². ואשר לאינפורמציה מאותו מקום, הנה על המתרחש בירושלים וסביבתה על כרחו נמסר לחוץ־לארץ דרך יפו — ושם יושב סוכן קונסולארי של בריטניה. הקיצור, רוב רובם של טעמי פארן בעד מינוי כזה אינם נראים לקמבל כלל ועיקר ורק מסכים הוא שוודאי יהיה בדבר משום נוחיות לתיירים בריטיים אם ימצא בירושלים איזה סוכן קונסולארי, שיקבל עבורם מכתבים או שידאג למטענם. לשאלת מינויים של נכרים כסוכנים קונסולאריים של בריטניה, סובר קמבל שאין להימנע מדבר זה, משום שסוחרים בריטים אינם יושבים בערים קטנות של הליבאנט בהן דלה הפעילות המסחרית; ולפי שמעטים מאוד באותן ערים אפילו מבני המקום שמסוגלים למלא תפקיד מעין זה, יקרה שכל אחד מאלה משמש סוכן קונסולארי מטעם מדינות אחדות²³.

בסוף יוני, כשנתקבל אשגרו של קמבל במשרד־החוץ כבר ישב על כיסא הדופס שר אחר, הוא הלורד פאלמרסטון. רק למשך תודשים אחדים בלבד נתחלפו השרים; ובסתיו שעבר, כפי שראינו זה עתה באשגרו של קמבל, סבור היה פאלמרסטון שאין למנות קונסולים חדשים לפני שיתברר ויוחלט כיצד לנהוג בעניין זה. אותו זמן נתון היה השירות הקונסולארי לדייונים ותיקונים במשרד־החוץ ובפרלמנט ולצורך הכרעה חזקה פאלמרסטון לדינים וחשבונות אחדים וביניהם דין וחשבון של הקונסול החדש בבירות, ניבן מור (Niven Moore), מוותיקי השרות הקונסולארי בליבאנט. דומה שאותו מור צריך היה לכתוב על מצבו של השירות הקונסולארי בסוריא והצעות לגבי עתידו, שכן עכשיו, לאחר שקרא שר־החוץ את אשגרו של קמבל הוא החליט שמוטב לדחות ההחלטה על הצעת פארן עד שיעיין בדברי מור²⁴. אולם מור לא כתב על השרות הקונסולארי. אף אין זכר לכך

(21) באָקֶהאָז [Backhouse], הוא תת־המוכיר הקבוע] לפארן, F.O.78/262 — 1835.4.1; באָקֶהאָז לקמבל, 1835.4.1 — 2/ [מצרים] F.O.141 [נתקבל בקאהיר בכ"ח באפריל].

(22) באשגרו דיבר, כזכור, פארן על שתיים־שלוש משפחות.

(23) קמבל לוולינגטון, מס 13, F.O.78/260 — 1835.5.16. בסוגיה האחרונה היתה דעת קמבל כדעת הקונסולים הבריטים הוותיקים באזור, שסבורים היו ברובם המכריע שאין תקנה למצב־דברים זה.

(24) על גבי אשגרו של קמבל רשומה בעיפרון הערה שחלקה דהה לבלי הכיר: I think [we had] better .wait till we [hear] further [when] Mr Moore has arrived at Beirut. P[almerston]

שמישהו במשרד-החוץ הזכיר לו לכתוב על הדבר²⁵. כנראה שלא חשו שם, משום-מה, בחסרונם של הדו"ח הזה. אשר לעניין ירושלים, כבר ראינו שתת-המזכיר הקבוע לא תמך בהצעה; ודומה הדבר שפאלמרסטון אף-על-פי שלא החזיק בדעתו, שהרי ביקש לחזור ולעניין בדבר, העניין לא היה נכבד בעיניו ולא דוחק כלל. לא רק באותה שעה (באמצע 1835); גם שנה לאחר-מכן, כשקונסול מור נזקק לנושא זה. לא שמישהו במשרד-החוץ עוררו לכך. אלא באביב 1836 עמד קמבל לערוך ביקור מקיף באר"י וסוריא בשביל לעמוד מקרוב על הנעשה ולקראת הביקור ולהשלמת הרשמים והידועות שיקלוט בעצמו שלח לנציגים הבריטים שם שאלון מפורט עליו נדרשו להשיב. בין השאלות היתה אחת שנגעה למקומות בהם רצוי לדעת הנציג למנות סוכן קונסולארי. מור הצביע גם על ירושלים. משני טעמים: אלה — התיירים הבריטים המבקרים באותה עיר מספרם ניכר; בית — עיר של חיל-מצב חשוב היא ירושלים ואינפורמאציה תכופה משם יהיה בה מן המועיל. אף מועמד מציע מור, את המיסיונר ניקולייסון ש"אין טוב ממנו למשרת סוכן-קונסולארי. הוא אדם נכבד מאד ונוסף על בינתו הרבה מעלה גדולה לו בידיעת השפה הערבית". קמבל, שהעיר על הרבה תשובות של הנציגים, כתב במקרה זה שמינויו של מסיונר לתת-קונסול אינו רצוי מכל בחינה שהיא²⁶. פאלמרסטון קרא בעיון את הדו"ח הגדול של קמבל על סוריא, כפי שניתן ללמוד מהערות וצייונים שלו בשולי האשגור, אבל לעניין ירושלים לא הגיב במאומה.

כשישה שבועות לאחר-מכן, בסוף אוקטובר, נתקבל במשה"ח אשגור נוסף בעניין ירושלים ושוב מאת פארן. לאחר שהקונסול-הכללי מספר על אילו אירועים שאירעו באחרונה בסוריא הוא כותב: "כמה מתנות בעלות-ערך מאת הממשלה הרוסית הגיעו לסוריא בשביל הכנסיה היונית שבקבר הקדוש. הקירבה בין אמונתה של רוסיה לבין אלה הקרויים הערבים-היונים של סוריא מביאה בארץ זו [ז.א. סוריא-אר"י] לאותה מדינה מעין השפעה מוסרית שאותה היא מקיימת על-ידי שליחתן לפרקים של מתנות יקרות לירושלים.

"הקאטולים, המהווים את החלק הגדול האחר של האוכלוסיה הנוצרית בסוריא, מכבדים עד מאוד את צרפת הואיל ובתוקף אמנה [צרפת] היא, דומני, מגינתם של כל המגזרים הלאטיניים בארץ ושל המוסד הגדול בירושלים.

"אני מצטער מאוד שאדוני הלורד לא אישר את המינוי שמיניתי את מר מארד לסוכנות הקונסור לארית בירושלים, שכן אני משוכנע שחוץ מהיותו לעוזר רב לתושבים האירופים והבריטים שם ולתיירים שלנו שכולם מבקרים באותה עיר — מינוי זה יכול היה לסייע להשפעתנו; וברור הדבר שאין איש בארץ [זו] שיכול לעשות למען אותן תכליות יותר יפה ממר מארד, שהוא... בעל השפעה... אמיד מאד ומכובד מאד על המגזר הארמני בירושלים ועל כל בני העדה ההיא העולים לרגל לאותה עיר. הוא מבעלי האמונה הארמנית...; ואני מאמין אמונה שלמה שכל תכליתו

(25) בעצם לא ברור מה יסוד הציפיה לדו"ח של מור, שכן לא מצאתי בכרכי משה"ח סימן להוראות שניתנו לו לכתוב על העניין. מצד שני, אין להעלות על הדעת שפאלמרסטון היה רושם מה שרשם אילולי ידע שעל מור לכתוב על כך. חליפת האשגורים של מור לשנים 6—1835 נמצאת ב-F.O.78/264, 294.

(26) קמבל לפאלמרסטון, מס 25, 1836.7.31 — F.O.78/283. באשגור זה כלולות השאלות והתשובות; תשובת מור על שאלה לג' (נתקבל במשה"ח בח' בספטמבר). לעניין השאלונים — ג"כ אשגור של קמבל מי"ט במארס בכרך 282.

בביקושו אחרי המינוי... היתה לזכות בכבוד... ולקשור את עצמו בהשפעתה של המדינה אותה ייצג²⁷.

הפעם התעורר פאלמרסטון לדבר ההצעה ורשם: מה קרה בעניין תת־הקונסול בירושלים? אני סובר שמינוי כזה יהיה מועיל²⁸. על דברי תמיהה אלה השיב תת־המזכיר הקבוע בתזכיר המגלגל בפרשת ההצעה. הוא לא נתבקש לחוות דעה, אבל לא החמיץ את ההזדמנות לכתוב דבריו ברוח בלתי אוהדת. אף־על־פיכך, ועל אף דעתו השלילית של קמבל, שאשגרו מן השנה הקודמת צורך לתזכיר, ואף־על־פי שפארן לא היה חביב גם על פאלמרסטון — חזר שר־החוץ על דעתו בזה הלשון: אני חושב שכדאי שיהיה סוכן קונסולארי אנגלי בירושלים. כתוב זאת לאלוף קמבל ובקשהו לבחור באיש [מתאים]²⁹.

ג

במקום זה אפשר להפסיק בפרשת עצם ההצעה. הדברים ארכו במקצת ובכוונה ארכו. לא בשביל שנלמד על מה שעובר על הצעה לייסוד קונסוליה בגלגוליה אצל עמיתים ופקידים ושרים, שהרי עם כל חשיבותם של הדברים האלה לענייננו־אנו אין בהם חשיבות מרובה ואפשר היה להסתפק בפחות. אלא בשביל שנראה מתוך פירוט זה מה יש באותה פרשה ומה אין בה. בשביל שנראה קודם־כל שאין בה על כל גלגוליה ולא כלום מאותה גירסה שנתקבלה בהיסטוריוגרפיה החדשה

(27) פארן לפאלמרסטון, 1836.9.18 — F.O. 78/292 [נתקבל במשה"ח בכ"ב באוקטובר]. כמה פסקאות לא חשובות ביותר נטלתי לעצמי רשות לתרגם תרגום חפשי במקצת. בהמשך האשגר כותב פארן שבהתנגדות למינוי מארד היו שיקולים אישיים ואינטריגות וביקש לרמז בזה ליחס עוין אליו מצידו של קמבל. What hap[pened] about a Vice Consul at Jerusalem[?] I believe such an appointment (28 would be useful.

I think it would be expedient to have an English Consular Agent at Jerusalem. State (29 this to Col. Campbell and request him to select a person במבר ותאריך החלטתו של פאלמרסטון — ו' בנובמבר. לשם שלמות הדברים אציין שקמבל חזר לעניין ירושלים. באשגר המוקדש לשאלת מינויים קונסולאריים בסוריה עפ"י המלצות הקונסולים בתשובה לשאלה ל"ג מן השאלון שלו (ר' למעלה, הערה 26) הוא מסכים להמלצת מור למנות סוכנים קונסולאריים בצור וצידון ועכו אבל מתנגד למינוי בירושלים. ההנמקה המפורטת דומה לזו שנתן נגד הצעתו הראשונה של פארן (קמבל לפאלמרסטון, מס 25, 1836.10.7 — F.O.78/295). האשגר נתקבל בכ"ו בנובמבר, כלומר שבועות אחדים אחרי שפאלמרסטון חזר והחליט על הצורך במינוי.

בעניין היחס השלילי לפארן יש עדויות לא מעטות בצורת הערות־רמזים על אשגריה, חילופי דברים בכתב במשה"ח ודברים מפורשים של שר־החוץ באיגרות שנשחמרו בארכיונו הפרטי. בזה אביא רק דוגמאות בולטות. פאקאזאז, תת־המזכיר הקבוע, כותב בתזכיר לשר החוץ בקשר עם הצעתו לעשות את הקונסול־הכללי במצרים גם ראש כל הנציגים הקונסולאריים של אנגליה בסוריה: I feel bound to acknowledge (21.7.1833) that I have always had a strong feeling of distrust of Mr Farren : ושר החוץ משיב על כך: — I confess I have not a favourable opinion of Mr Farren — I never liked his [Farren's] (7.8.1833); (F.O.96/17) שר־החוץ באיגרת פרטית לשגריר בקושטא באיגרת לאותו שגריר, 1833.12.6 — (מתוך ארכיון פרטי של פאלמרסטון שבאחוזה Broadlands. בעד ההיתר להיזקק לארכיון זה אני חייב תודה לרונת מאוינטבאטן המנוחה).

שלנו בעניין מינוי הקונסול בירושלים. שכן עומדים אנו בפרק ההחלטה של שר־החוץ למנות נציג קונסולארי בירושלים והנה מסתבר שהדבר אירע כשנתיים לפני שרשם שאפסטברי ביומנו מה שרשם עם פרידתו מאת הקונסול היוצא לארץ הקדושה, ושלא מצאנו בכל הדברים שהבאנו אפילו כזית על יהודים ושאלה יהודית וחסות ליהודים ושיבת ציון וכיוצא באלה העניינים הקשורים ביהודי ארץ־ישראל.

ואם אין באותה פרשת ההצעה דבר ממה שנוטה ההיסטוריוגרפיה החדשה לייחס למינוי, מה היו איפוא טעמיו של פאלמרסטון כשהחליט שכדאי לה לממשלה להושיב קונסול בריטי בירושלים? אולם עד שאנו מנסים להשיב דברי הסבר על קושיה זו, עוד עלינו לבקש את פשר עצם אותה הערה של פאלמרסטון. לא שנדיר הוא ששר־חוץ ירשום בקצרה חוות דעתו על תכנון של אשגר; ביחוד פאלמרסטון רגיל בכך. אלא מסמכים שהומלץ בהם על ייסוד קונסוליה בעיר מערי הליבאנט אנו מוצאים עליהם בדרך־כלל הערה שגרתית שונה מזו שרשם פאלמרסטון במקרה שלפנינו. מכאן שיש לדרוש אחרי הסיבה לאותו הבדל. ולשם זה עלינו ליפנות רגע לצד הפרוצדוראלי בייסודן של קונסוליות בריטיות בליבאנט.

בנוהג שבעולם קונסוליה היא נציגות מטעמי אינטרסים מסחריים של מדינה. ושעה שבאים להמליץ על ייסודה (וההמלצה לעולם אינה יוצאת מן הממשלה אלא מנציגיה ובעיקר מסוחרים והמבקשים להיות סוחרים) מקובל במשה"ח האנגלי, במחצית א' של המאה ה־19, שכותבים על חשיבותו של המקום החדש כמרכז מסחרי נכבד כשלעצמו ולמחוזו ולמחוזות הסמוכים³⁰. פעמים מציינים גם את החשיבות הפוליטית שבהמלצה, כגון שמעצמה מתחרה של אנגליה כבר יש לה נציגות קונסולארי באותו מקום או בקרבתו והיא מבקשת לכבוש בסחורותיה את השוק באותו אזור והדבר יביא לה השפעה מדינית; או שחשוב המקום גם מצד האינפורמציה המדינית והצבאית שניתן לאסוף בו על מעשיה של מדינה שממשלת אנגליה חושדת בכוונותיה באותו אזור. אולם בין שמונה הממליץ טעמים פוליטיים ובין שמצמצם הוא דבריו לטעמים מסחריים, נוהג שר־החוץ לרשום על גבי האגרת הוראה להעביר העתק אל משרד־המסחר שבביל לקבל חוות דעתו, שכן כרוך מינוי קונסול בהוצאות ומשרד המסחר חייב לחשב ולשקול, לפני שהוא פוסק בשאלה, אם רווחי המדינה מן המסחר במקום החדש יכסו אותן ההוצאות³¹. והנה במקרה שלנו, האשגר בו ממליץ וחוזר הקונסול־הכללי בסוריא לכונן קונסוליה בירושלים, אין הוראה לשלוח העתק למשרד

30) כשאומר אני "מקובל" אין פירושו של דבר שמצאתי אי־שם בכרכי משה"ח הוראות כך לנהוג, אלא עמדתי על הנוהג מתוך ראיתי עשרות מקרים.

31) אפשר להביא עדויות רבות לפרוצדורה זו, אבל לפרק־הזמן בו אנו דנים אסתפק בשתיים מן הכוללות ביותר: א) באוגוסט 1835 החליט שר־החוץ למנות קונסול בטארסוס, דרום אנאטוליה (הערת פאלמרסטון בקשר עם אשגר של קמבל, מס 17, F.O.78/260 — 1835.6.16); האיש מת ושאלת מינוי נתעוררה מחדש חודשים אחדים לאחר־מכן. אף־על־פי־כן נועץ פאלמרסטון במשרד המסחר: מכתב ממשה"ח למועצה לענייני המסחר (Board of Trade), 1835.10.17 — B.T.1/314; ב) עוד ב־1832 כתב Brant, הקונסול בטראביונד, טעמים מסחריים וביחוד טעמים פוליטיים לצורך למנות קונסול באירופה ושר־החוץ הסכים לכך עקרונית. העניין נתעכב ובראנט חזר להמליץ על הצעתו בכל לשון של המלצה ב־1834. ושוב ביקש פאלמרסטון את חוות דעתו של המשרד למסחר: הערת פ. על אשגר של בראנט, 1834.9.10 — F.O.78/241.

המסחר; ובכרכי משרד-החוץ ומשרד-המסחר אין זכר לכך ששר-החוץ שאל לדעתו של שר-המסחר, אין מילה על חשיבותה של ירושלים ושל כל הארץ סביבה לאינטרסים מסחריים של אנגליה. מדוע איפוא רשם שר החוץ על דעת עצמו שכדאי להושיב קונסול בירושלים? הוזה אומר: אינטרס מסחרי לא העסיקו במקרה זה כלל ולא היה זקוק לעצתו של שר-המסחר. שורת השכל נותנת שטעמים פוליטיים הניעוהו להגיע לכלל החלטה שכדאי לה לממשלת אנגליה להציב קונסול בריטית בירושלים.

אולם מה הם אותם טעמים פוליטיים? מציאת טעמים כיוון שלא נאמרו במפורש היא עניין להשערה וצריך לבקשם בדעות והשקפות ובנסיבות הזמן ומסיבות המקום. על-פי דרך זו רשאים אנו קודם-כל לבקש את פשר הטעמים באשגרו של הקונסול הכללי בסוריא, שמא יסתברו מדבריו באם נרד לסוף משמעותם. כפי שראינו, מדבר שם פארן על השפעת צרפת בקרב הנוצרים הקתולים בארץ-ישראל וסוריא ועל השפעתה המוסרית של רוסיה בין האוכלוסיה הנוצרית-אורתודוקסית ועל שקידתה של ממשלת רוסיה לקיים ולחזק אותה השפעה; ומיד לאחר שציין זאת הוא מביע צער על ששר-החוץ לא אישר בשעתו את מינויו של קונסול מטעם בריטניה שהיה עושה למען השפעתה של אנגליה בירושלים ובאזור כולו. בפרק-הזמן בו אנו עומדים דברים אלה שאומר פארן על השפעות צרפת ורוסיה בארץ וסוריא משמעות מיוחדת להן. אמנם דין להזדרז ולומר, שבדבריו על החסות שפורשת צרפת על המוסדות הקאטוליים בסוריא לא היה כל חידוש בשביל המדינאים, ואף מן המפורסמות היה עניין ההשפעה שהיא זוכה בה בשל כך הן ברחבי הליבאנט והן אצל השלטונות בקושטא. אף יתכן שגם שר-החוץ האנגלי, עניין אותה השפעה לא הטרידו ביותר אותה שעה. שכן החרפתו של המשבר הבין-לאומי בבעיה המזרחית מאז ראשית 1833 עמדה בדרך כלל בסימן של ידידות ושיתוף פעולה בין שתי המעצמות, הן בשאלות המזרח והן בשאלות המערב; ואסכי מאז אביב 1836 החלו מתגלעים חילוקי-דעות ושוב חוזר אי-האמון הישן במדיניות ממשלת צרפת וחשדות בכוונותיה במצרים וסוריא והליבאנט בכללו — הנה יתכן ובסתיו של אותה שנה עדיין לא היה פאלמרסטון מתעורר למעשה מדיני כמינוי קונסול בירושלים לאחר שהזכיר לו אשגר של פארן הבלתי-יחביב עליו מציאותה של מידת השפעה צרפתית בארץ-ישראל וסוריא, דבר שהיה, כאמור, מן הירועות.³²

32) על אי-אמון וחשדות של פאלמרסטון במדיניות צרפת בליבאנט בכלל וכלפי מוחמד-עלי בפרט בשנת הפלישה המצרית לארץ וסוריא — ר' מאמרי ב-Journal of Modern History, June 1952, n. 37; על התחדשות יחסים מתוחים מאז אביב 1836 — ספרו הנ"ל של ובסטר, עמ' 413, 572, 582. אינפורמציה מן המזרח על מדיניות צרפתית שעשויה היתה לעורר אי-אמון וחשדות של שר החוץ במשך פרק-הזמן עליו אנו דנים — אינה מרובה. קמבל לפאלמרסטון, "פרטי", 1834.8.15 — F.O.78/246 (צרפת עודדה את מוחמד עלי להקים ממלכה ערבית עצמאית); הנ"ל לבאקהאוז (תת-המזכיר הקבוע), "פרטי", 1834.8.9 — F.O.28/248 (צרפת מעודדות את מו"ע לקוות לעצמאות); הנ"ל לפאלמרסטון, מס' 45, 1835.12.12 — F.O.78/258 (צרפת מעודדת את מו"ע לעצמאות והתפשטות); סלון (Sloane, הקונסול בקהיר) לפאלמרסטון, 1836.4.23 (נתקבל במשה"ח — 6.7) — F.O.78/285 (צרפת נוהגת מדורות להגן על כל הנוצרים בליבאנט); ורי (Werry, הקונסול בחאלב) לפאלמרסטון (והאשגר הלוטה) 1836.7.19 (נתקבל במשה"ח — 9.8) — F.O.78/293 (צרפת חותרת תחת תכנית "נתיב הפרת" של אנגליה).

כל האינפורמציה הזאת — חוץ ממס' 45 של קמבל והאשגר האחרון של ורי — אינה מוסיפה על מה שהיה

לא כן עניין ההשפעה הרוסית. אמנם רצונה של רוסיה שיכירו בה כמגינתם של הנוצרים האורתודוקסים ברחבי הקיסרות העות'מאנית גם הוא היה מפורסם וידוע בעולם המדינאים האנגלים. אבל נסיבותיה להחזיר אינטרסים והשפעה שלה לארצות הליבאנט היה בחינת תופעה מדינית חדשה. שר החוץ האנגלי קיבל אינפורמציה לא מעטה על ביצור האינטרסים של רוסיה בקצה הצפוני-מזרחי של תורכיה, שאחת מכוונותיו היתה לסלק את האינטרסים האנגלים משם ומפרס הצפונית. נציגים אנגלים באותו אזור כתבו מדי פעם על כוונות רוסיה להשתלט על מקורות הפרת והחידקל כדי להתקדם משם לעבר המפרץ הפרסי והם כתבו גם על תכנים של סוכני רוסיה במחוז בגדד.³³ בשנת 1834 הציבה ממשלת רוסיה קונסול, איש צבא בדרגת גנרל, בעיר אַרְזֻרוֹם, במזרח צפונה של תורכיה, והמינוי נשא אופי פוליטי בעיני שר החוץ האנגלי. לפי אינפורמציה שהגיעה למשרד החוץ בלונדון הם עמדו למנות איש צבא בדרגת אלוף כקונסול בחאָלֶב — בצפונה של סוריה. לא רחוק מן המקום בו עסקה משלחת אנגלית בניסויים להשיט ספינות קיטור על הנהר פרת בשביל לקצר את מֶשֶׁךְ הדרך בין אנגליה להודו.³⁴ נציגי בריטניה בסוריה ובמצרים כתבו מפעם לפעם על תיירים רוסים, מהם קצינים בכירים, המגלים התעניינות רבה בכל המתרחש באותן ארצות הנתונות לשלטונו של מוחמד-עלי, ומהם גם כאלה המבקשים ללמוד ערבית.³⁵ ממשלת רוסיה חידשה את יחסיה הדיפלומטיים עם שליט מצרים לאחר הפסקה של שנתיים ומעלה ופאלמרסטון חשד שוב במוחמד-עלי שקיימת בינו לבין רוסיה מעין הסכמה או הבנה-הדדית חשאית ביחס לתורכיה. כמו-כן הוא חשד הן בקיסר רוסיה והן במוחמד עלי, שנדברו ביניהם להתנכל לאינטרסים לגיטימיים של אנגליה בסוריה, ביחוד במה שנוגע לתכנית "נתיב הפרת", שכבר הוזכרה.³⁶ כשיצא האלוף קמבל

כבר ידוע לפאלמרסטון זמן רב לפניו ולפיכך אני משער שבפרק-זמן של יחסים תקינים פחות או יותר עם צרפת לא היה בה כדי לעורר לתגובות ומעשים מיוחדים.

33) בעניין אינפורמציה שנתקבלה במשה"ח בלונדון עד ראשית 1833 על מעשי רוסיה וכוונותיה ברחבי הקיסרות — ר' מאמרי הנ"ל, ע' 147 והערה 26. על החשדות מדיניותה של רוסיה באסיה הקטנה המזרחית ובמחוז בגדד מאז 1833 — בראַנט (הקונסול בטראביזונד, בצפון-מזרח אסיה הקטנה) לפאלמרסטון ובראַנט לבידוול (Bidwell, המפקח על השרות הקונסולארי) "פרטי", שני האשגרים מ-1833.3.26 — F.O.78/229; הדוכס מריצ'מונד לפאלמרסטון, אפריל 1833 והמכתב הלוטה מאת איש נכבד שכתב על כך לדוכס — שם; פונסונבי (לורד Ponsonby, השגריר בקושטא) לפאלמרסטון, 1833.5.22 — F.O.78/223; הנ"ל לנ"ל, מס. 105, 1833.12.24 (והתזכירים הלוטים) — F.O.78/225; הנ"ל לנ"ל, "פרטי" ו"חשאי", 2.12, מס' 27, 3.1, מס' 38, 4.7 — כול האשגרים משנת 1834 ב-F.O.78/234; העתק איגרת מאת המועצה המפקחת על ענייני הודו למושל בנגל בדבר הוראות ל"סוכן הפוליטי של אנגליה בערב התורכית", 1834.4.18 — F.O.78/250; פונסונבי לפאלמרסטון, 5.18 ו-6.8 1834 — F.O.78/236; קמבל לפאלמרסטון, 1834.6.14 (והאשגר הלוטה מן הנציג בבגדאד) — F.O.78/245; ורי (Werry, הקונסול בחאָלֶב) לוולינגטון, 1835.6.10 — F.O.78/264.

34) בראַנט לבידוול, 1834.10.18, הנ"ל לפאלמרסטון, 1834.12.31 — F.O.78/241.

35) על התיירים הרוסים: בראַנט לבאָנדינל (פקיד בכיר במשה"ח) "פרטי", 5.13, הנ"ל לבידוול, "פרטי" 10.14 — שני האשגרים מ-1834 — F.O.78/241; קמבל לפאלמרסטון, "פרטי" 8.15 — 10.10 1834 — F.O.78/246, 7, הנ"ל לנ"ל, 1835.9.18 — F.O.78/258.

36) על קשרי רוסיה ומצרים והפרעות מצד שתייהן לתכנית "נתיב הפרת" — פונסונבי לפאלמרסטון, מס. 22, 3.1, מס. 122, 8.16, מס. 153, 9.21 — כל האשגרים מ-1834 — F.O.78/234, 237, 239; קמבל לפאלמרסטון, 2.19, ו"פרטי" 1834.11.11 — F.O.78/245, 247; הנ"ל לנ"ל, 7.14, 9.18, 9.28 1835 — F.O.78/258.

לביקור ממושך באר"י וסוריא באביב 1836 יצא בעקבותיו נציגה הראשי של רוסיה במצרים.³⁷ פרטי האינפורמציה הזאת היו מגיעים למשרד-החוץ בלונדון על רקע של יחסים מתוחים עד מאד בין אנגליה לרוסיה ב"ענייני מערב" וב"ענייני מזרח" כאחד כמעט מאז ראשית שנות השלושים, ואין מקום לספק שכל ידיעה וידיעה היתה מוסיפה על רוגזו של פאלמרסטון על רוסיה ומקוממת אותו נגדה. ביחוד לאחר אמנת יולי 1833, כשעלה בידי הדיפלומאטיה הרוסית להערים על מעצמות המערב ולעשות את תורכיה מעין ארץ חסות של רוסיה, סבור היה פאלמרסטון שבמחשבה ובשיטה צריכה אנגליה לכלכל מדיניותה בכל הנוגע ל"שאלה המזרחית" כדי לבטל את הישגיה של רוסיה ולסכל מזימות התפשטות שלה ולמנוע בעדה מלהחזיר אינטרסים והשפעה שלה בתורכיה ובנחלאות הסולטאן שבאירופה ואסיה ובפרס ובארצות הסמוכות להודו. דברי רוגז ומחאה וחדש ושנאה שכתב וחזר וכתב בשנים אלה על שליטי רוסיה ונציגיה וסוכניה מעידים על יחסו ותגובותיו. הוראותיו לשגרירים ונציגים אחרים של אנגליה והחלטותיו ומעשיו מעידים על דרכי הביצוע של אותה מדיניות שיטתית, שביקש לנקוט.³⁸ וייסודן של קונסוליות הוא אחד הגיי-

260; פונסונבי לפאלמרסטון, מס 179, 11.17, מס 204, 1835.12.16 — F.O.78/240; איגרת מאת המועצה לענייני מסחר למשרד החוץ, 1835.12.3, בדבר זכויות מיוחדות הניתנות לסוחרים רוסים בתורכיה ובמצרים F.O.78/270; צ'אני (Chesney, ראש המשלחת בעניין נתיב הפרת) להובהאוז (Hobhouse, נשיא המועצה המפקחת על ענייני הודו), 1835.9.22, הובהאוז לפאלמרסטון, 1835.12.29 — F.O.78/270; ורי לפאלמרסטון, 1835.8.22, ו"פרטי" לבידול, 1835.12.31 — F.O.78/264; הנ"ל לנ"ל, "פרטי", 2.10, 8.22, 8.28, ולפאלמרסטון, 5.22 — כל האשגרים משנת 1836 (נתקבלו במשה"ח: 3.26, 6.30, 1836.10.26; שתי אגרות נתקבלו ביום בו נתקבל אותו אשגר של פֶּאָרֶן בעניין ירושלים שבקשר אתו החליט שר-החוץ להציב שם קונסול) — F.O.78/293.

37) על כך: קמבל לפאלמרסטון, "פרטי", 1836.5.30 (נתקבל במשה"ח 6.30) — F.O.78/282 מחליפת-האשגרים של הקונסול הכללי של רוסיה במצרים על הביקור בסוריא מתקבלת תמונה שונה מזו המתקבלת מאשגרו של קמבל; אבל שר-החוץ האנגלי קרא את דברי קמבל. ר' תעודות מס. 202, 215, 218, 220 אצל — René Cattai Bey: Le Règne de Mohamed Aly d'après les Archives Russes en Égypte, II.

38) מן הראוי להביא קצת משפטים משל פאלמרסטון על אופי מדיניותה של רוסיה ושלטיה שהם מקור מנטאלי ממנו יוצאים הוראותיו ומעשי מדיניותו. where Russian agents are employed there must be an intrigue on foot — — — No reasonable doubt can be entertained that the Russian Government is intently engaged in the prosecution of those schemes of aggrandizement towards the South which ever since the reign of Catherine have formed a prominent feature of Russian policy. — — — The recent events in the Levant have... enabled her to make an enormous stride towards the accomplishment of her designs upon Turkey; and it becomes an object of great importance for the interests of Great Britain to consider how Russia can be prevented from pushing her advantages further and to see whether it be possible to deprive her of the — — — I take. (F.O.78/220 — 1833.12.6) (לפונסונבי, advantage which she has already gained. Nicholas to be ambitious, bent upon great schemes, determined to make extensive additions to his dominions (לראש הממשלה, 1835.6.8 — מן הארכיון של פאלמרסטון); וכן מכתבים של ראש הממשלה אל פאלמרסטון שמהם אתה למד על דעות שר-החוץ באותן מסיבות, וביחוד המכתב מכ"ט בפברואר 1836. — ר' נספח ג' בספרו של ובסטר, 11, ע"ע 849—852.

לויים המובהקים ביותר של מדיניות זו, כפי שאפשר ללמוד מן המסיבות בהן נוסדו. ואף שכאן אין מקום ליכנס לפרטי הדבר בכל זאת ציון חטוף של עובדות יש בו להדגים קו שיטתי זה במדיניותו. כך, דרך משל, העיר ארזורים שבסביבתה גילתה ממשלת רוסיה פעילות מדינית מראשית שנות השלושים ועמדה, כפי שראינו, להושיב בה קונסול — פאלמרסטון החליט בסוף 1834 לכוון בה קונסוליה³⁹. אותם הימים הוא החליט להציב מחדש קונסול בריטי בחאָלֶב. על הפרת, בקרבת אותה עיר עמדה לטרוח משלחת בריטית בפיתרון בעיית "גתיב הפרת" ורוסיה היתה חשודה על כוונות להפריע לה בעבודתה ועל תככים במחוז בגדאד הסמוך, שהשפעה בריטית שם היתה חשובה להצלחת ניסוייה של המשלחת⁴⁰. לאחר שחזר פאלמרסטון למשרד החוץ, באביב 1835, הוא שוב ביקש להרחיב את רשת הקונסוליות הבריטיות בתורכיה האירופית ובאסיה הקטנה כאחד⁴¹. אותו זמן נשלח לפרס שגריר בריטי — איש בקיא מאין כמותו בענייני האזור כולו ובענייני הודו — לאחר שאנגליה לא היתה מיוצגת שם זה שנים לא־מועטות על־ידי נציגות ראויה לכבודה ולחשיבות המקום עבורה⁴². בסופה של אותה שנה עמד להגיע לאנגליה בראנט, הקונסול בטרֶאבִּיזֶנְד, איש פיקח ונבון ומקובל על פאלמרסטון, שסייר, ברשות שר החוץ, בפרס הצפונית ובאסיה הקטנה, ובלונדון עמד לטכס עצה עימו ועם פקידים בכירים על בלימת חדירתה של השפעה רוסית באותו אזור ועל החדרת אינטרסים של בריטניה והשפעתה. רוב שנתה של 1836 עשה באנגליה בדיונים אלה. היתה זו שנה קשה ביחסים עם שליט רוסיה; מהרבה בחינות קשה אפילו מקודמתה. ניקולאי החזיק במצב־הכן שייטות גדולות בים הבאלטי ובים השחור, ובאנגליה גברו החשדות בדבר כוונותיו; הוא ובעלי־בריתו פגעו קשות בסטאטוס של העיר החופשית קראקוב; בקאוקאז ובאסיה הקטנה ובפרס ובאפגניסטאן ובמזרח־דרומו של הים הכספי בדרך להודו הלכה ורבתה פעילות חשודה של שליחיו וסוכניו.

(39) על מינוי קונסול בארזורים החליט שר־החוץ בנובמבר 1834 — הערת פאלמרסטון על פתק המצורף לאֶשגֶרו של בראנט מ־1834.9.10 — F.O.78/241.

(40) חאָלֶב ירדה מגדולתה המסחרית עוד במאה ה־17 ואחרי מלחמות נאפוליאון שוב לא מילאה בשביל אנגליה כל תפקיד פוליטי ולפיכך כשעברה "הברית הליבאנט" מן העולם ב־1825 הוחלט במשח"ח לחסל שם את הקונסוליה הבריטית. מאז שימש אחד מבני משפחת פיצ'וטו היהודית סוכן קונסולארי של אנגליה בעיר ומחוז (ר' גם הערה 18 למעלה). בסתיו 1834, כאמור, החליט פאלמרסטון לחדש את המוסד הקונסולארי שם ומינה אנגלי בשם נתניאל ורי (N.W. Werry) — בן למשפחה בריטית ותיקה בליבאנט, בנו של הקונסול באזמיר ובקיא בסתרי הפוליטיקה והמסחר של האזור — לשמש קונסול, עם משכורת יפה והקצבה הגונה לכל מיני הוצאות (אגב, אותו ורי, שכעבור שנים אחדות עבר לשמש קונסול בדמשק, הצטיין שם לרעה בפרשת עליית הדם, הוכח קשות על פניו בידי פאלמרסטון שהעבירו למקום חדש). ר' תזכיר של בידול בקשר עם אשגרו של ורי מאזמיר מ־1834 בנובמבר — F.O. 78/242; ולינגטון לוורי, 1835.1.30 — F.O.78/264.

(41) פתק של פאלמרסטון, 1834.8.29, ותזכיר של בידול מספט' (F.O.78/249); באקהאוז לקונסול בבוקארשט, 1835.4.28 (78/265); פתק של פאלמר', 1835.10.14 (78/295).

(42) על הקשר בין ענייני הודו ופרס לענייני תורכיה, וכן על אֶליס, השגריר החדש לפרס — מאמרי הנ"ל, הערות 28, 32, 34 וע' 149; על ענייני פרס ועל המינוי של אֶליס ועל מינוי של בקיא אחר ותקיה מן הראשון ב־1836 — ספרו הנ"ל של ובסטר II, ע"ע 741—742. פאלמרסטון ידע שתלות גומלין בין מעמד אנגליה על גבול הודו ובפרס לבין מעמדה בתורכיה ובמצרים ועל השפעת הפרסטיז' שלה בעניינים אלה על יחסיה עם רוסיה ועל מעמדה בין המעצמות — ר' מכתבו לראש הממשלה מל־א באוקטובר 1838 אצל W.M. Torrens:

Memoirs of . . . Viscount Melbourne, 1890, p. 464

מעניינו של שר-החוץ האנגלי היה לעמוד על המשמר ולפקח עין ולהיזהר. הוא התריע וחזר והתריע על "הסכנה הרוסית" במזרח, ובגלל ענייני קאווקאז והים השחור כמעט עד סף מלחמה הגיעו הדברים. הוא תבע להכניס יותר אניות מלחמה לשירות הפעיל של הצי הבריטי.⁴³ באביב הוא החליט, מטעמים פוליטיים, למנות קונסול בקראקוב: להפגין בזה את האינטרס של בריטניה הגדולה במעמדה של אותה ריפובליקה קטנטונת ואת רצונו ועניינו לקבל אינפורמציה מהימנה מאיש אנגלי מוסמך על המקום, אף-על-פי שהיה לאנגליה נציג בווארשה. בחודש יוני הוא מינה מטעמים פוליטיים קונסול בעיר יאסי, כדי לשמור ביתר יעילות צעדיהם של סוכנים רויסיים בנסיכויות הרומאניות, אף-על-פי שישב אותו זמן גם קונסול בבוקארשט.⁴⁴ בספטמבר מונה סוף סוף בראנט קונסול בארזורום והוענקה לו משכורת גבוהה והקצבה יפה להוצאות שונות — ומכל הידוע על מסיבות המינוי אין צל של ספק בדבר טבעו הפוליטי.⁴⁵

והנה שבועות אחדים לאחר מכן, באווירה פוליטית זו הטעונה חשדות בכוונותיה של רוסיה ואיבה למעשיה בים הבאלטי ובפולין וברומניה ובים השחור ובקאווקאז ובפרס ועל גבולותיה של הודו, ובתוך חדשים רצופים שיקולים ועצות ומעשים בשביל להתגונן בפני פעולות מדיניות שלה ולהציב כנגדן עמדות של אינטרסים בריטיים — נתקבל האשגר המספר אודות שקידתה של רוסיה על חיוק השפעתה בירושלים. כבר ראינו שעוד בקיץ 1835 לא דחה פאלמרסטון את הרעיון למנות קונסול בירושלים, על אף דעתו השלילית של הנציג הבריטי במצרים, אלא רק את ההחלטה דחה. עכשיו כשחזרה ובאה לפניו אותה הצעה של פארן במסיבות שבאה ותוך דברי הסבר שבאה, קרוב לוודאי שראה בדיעה זו עדות והוכחה לתככים ומזימות של רוסיה אפילו בארץ-ישראל, קרוב לוודאי שנצטרפה הידיעה במוחו לאותם סימני התירה ופגיעה שלה באינטרסים של אנגליה באסיה הקטנה ובאסיה המרכזית ובמחוז בגדאד ובסוריא. וניתן לשער שהסכים עם דעת פארן, שבמקום בו יש כבר השפעה צרפתית ובמקום בו טורחת רוסיה לקיים ולחזק השפעתה-היא — חבל מאד שאין גם לאנגליה נציג משלה. כבר נאמר שבגלל השפעת צרפת בסוריא ובירושלים ספק אם היה פאלמרסטון מחליט למנות שם נציג בריטי חדש, על אף הקשרים ההדוקים שבין צרפת למוחמד עלי ועל אף נטיתו של שר-החוץ להרחיב את היקף הרשת הקונסולאית של אנגליה.⁴⁶ דבר אחר

(43) על "הסכנה הרוסית" בקאווקאז ובמזרח בכלל בשנים 1835-1836 — ספרו הנ"ל של ובסטר, II, ע"ע 566-567, 571-574, 582-590, 741-743; על עניין הצי — שם, שם, ע"ע 564-565.

(44) על עניין קראקוב — ובסטר, שם, שם, 567-569; וכן — H.C.F.Bell: Lord Palmerston, I, 267-71. על המינוי ביאסי: באקהאוז לקונסוליה-הכללית בקושטא, 1836.6.20 — F.O.78/286.

(45) על סיורו של בראנט באסיה הקטנה ובואו לאנגליה לשם התייעצויות — כך הקורספונדנציה שלו לשנת 1835 — F.O.78/265; וכן פאלמרסטון לפונסונבי מס 47, 1834.9.25 — F.O.78/234. על העניינים שהעסיקו אותו במשנה"ח בימי שהותו באנגליה ועל פרטי ההוראות בכתב ובע"פ שקיבל משר-החוץ ערב צאתו — F.O.78/289. ביהוד חשובות להבנת שליחותו ותפקידו איגרתו לשר-החוץ מג' בנובמבר 1836, הוראות מס 7 מי"ט בנובמבר, פאלמרסטון לבראנט, ט"ו בספטמבר (ההודעה הרשמית על המינוי). כן חשוב תזכיר של באקהאוז (ללא תאריך, אך מסוף אוקט' או ראשית נוב', כנראה) בעניין המשכורת; היא גבוהה מזו של כל קונסול אחר — פרט נוסף שמעיד על מהותו הפוליטית של המינוי הקונסולארי הזה, וביחוד לאור העובדה שניתן לבראנט גם היתר לסחור.

(46) "הגורם הצרפתי" המניע במידה מסוימת את פאלמרסטון באותן השנים להרחיב את הרשת הקונסול-

הוא הידחקותה של רוסיה גם לדרומה של סוריא, ביחוד שפאלמרסטון משוכנע שרוסיה מבקשת קרבתו של שליט מצרים ושמוחמד-עלי "מבקש מרצון ועל כרחו להיות בברית עמה"⁴⁷. כיוון שכך, כיוון שצרפת ורוסיה עושות יד אחת עם מוחמד עלי, כיוון ששתיהן — וביחוד רוסיה — עוניות לאינטרסים של בריטניה בסוריא, כיוון ששתיהן — וביחוד רוסיה — נאבקות על השפעה בקרב תושביה הנוצרים של סוריא בכלל וירושלים בפרט — טוב אולי שיהיה לאנגליה נציג בריטי גם בירושלים ויהיה פוקח עין על כל הנעשה במקום וסביבתו ויהיה דואג להבטחת אינטרסים של אנגליה בירושלים ובארץ בכלל, יהיו מצומצמים כאשר יהיו, ויהיה טורח למען החדרת השפעתה גם כאן. מיד ישוב ורשם שכדאי למנות קונסול בריטי בירושלים.

מינויו של קונסול מטעמים פוליטיים במקום מן המקומות בנחלאותיו של הסולטאן דומה שמשמעו מעין הפגנה ואות אזהרה שאינטרס שם למעצמה הממנה וטוב שהמדינות תדענה שאין היא מוכנה לוותר על חלקה בהשפעה ושתהיה עוקבת אחרי כל הנעשה והנשמע באותו מקום. לא תמיד נאמרים הדברים במפורש, כבמקרה ההחלטה לכונן קונסוליה בקראקוב; לרוב אין אומרים אותם באותו גילוי-לב. אולם כשנעשה המעשה במסיבות דומות ובידי איש בעל אותן הדעות ואותו הטמפרמנט ואותו הליך-הרוח, רשאים להניח שמאותם טעמים ולאותה תכלית הוא נעשה. ומכאן עלינו ללמוד על משמעות ייסודן של הקונסוליות החדשות בנחלאות הסולטאן בשנות השלושים: כולן היה להן גון פוליטי, וחלקן היה על טהרת הטעמים הפוליטיים. אלו שבארזרום ובחאלב וביאסי ובמוסול (1838) — כולן נוסדו בעקבות ייסודן של קונסוליות של רוסיה או בעקבות פעילות שלה, מדינית או צבאית (או שתיהן), באותו מקום או בקרבתו. על-פי כל מה שהעלינו בדפים אלה ניתן אפוא לומר במידה רבה של ודאות, שההחלטה בסתיו 1836 על מינויו של קונסול בריטי בירושלים היתה ברוח הטעמים של הקמת הקונסוליות שמנינו באותו פרק-זמן.

ד

הנה כי כן רואים אנו שבכל הנוגע להחלטתו של שר-החוץ בדבר כדאיות מינויו של קונסול בירושלים אין זכר לשום אספקט יהודי: הוא אינו נזכר באף אחד מן האשגרים שהגיעו אל שר-החוץ מן הנציגים בליבאנט שנזקקו לעניין זה אם בדרך חיוב ואם בדרך שלילה, וכמורכב טרם

לארית הבריטית בליבאנט אולי יש לו גם אספקט מיוחד בדברי השבחה שהיו כותבים הקונסולים הבריטים שם על שרותה הקונסולארי היעיל של צרפת, שגם בגללו היא זוכה להשפעה פוליטית. ר' למשל דברי קונסול מור, שהגיעו למשה"ח בראשית ספטמבר 1836, באשגרי של קמבל לפאלמרסטון מל"א ביולי — F.O.78/283; וכן שם, כרך 293 אשגרי של ורי לבידוול, "פרטי", 1836.7.19 (נתקבל 9.8).

47) עוד בסוף 1832 החל פאלמרסטון חושד במידה של קרבה בין רוסיה למוחמד-עלי וסבור היה שבמסיבות הפוליטיות והגיאוגרפיות של אזור הליבאנט תלך הקרבה ותגדל (ר' מאמרי הנ"ל ע' 149). האינ-פורמאציה על הפרעות מצד מוחמד עלי ותכני רוסיה במחוז בגדאד ובסביבות חאלב שכנעוהו בצדקת חשדיו בדבר אינטרס משותף שיש לניקולאי למוחמד עלי נגד תורכיה ונגד אינטרסים של אנגליה. ר' למשל אשגרינו לקמבל, 1835.11.2 (F.O.78/258), 5.9.1836.11.22 (F.O.78/281); וכן דברים מפורשים שאמר בראיון לקונסול האנגלי באלכסנדריה, שהיה מחסידי מוחמד-עלי, בראשית חודש יולי 1836: Mehemet Ali is impelled... both by inclination and by interest to court an alliance with Russia — (Thurburn) — לפאל-מרסטון, 1836.7.6 — (F.O.78/295).

נמצא במסמכי משרד-החוץ צל צילו של רמז שנושא יהודי כל-שהוא הקשור בארץ-ישראל ובשאלה היהודית הובא לפני שר-החוץ באותו פרק-זמן. ההחלטה מסתברת, כפי רשאינו, מן הדברים הכתובים באשגרו השני של פארן בעניין זה ומתחרות בין אנגליה לבין רוסיה בעיקר על החדרת אינטרסים והשפעה לנחלאות האסיאתיות של הסולטאן וממשהו בגדר שיטה של שר-החוץ להרבות בקונסוליות בריטיות וביחוד להציב קונסולים במקום שהציבום הרוסים או במקום שגילו פעילות מדינית או צבאית (או שתיהן) החשודה על פאלמרסטון. אף-על-פי-כן, אפשר להשיג מעין השגה זו: אפילו מקבלים את ההסבר שניתן בדפים אלה להחלטה של שר-החוץ, עדיין לא מוכח מכאן שזהו כל ההסבר; שאף שאין במסמכי משה"ח עדות לכל אספקט יהודי, בכל זאת יתואר שפאלמרסטון ידע או חשב עליו מבלי שתישאר לדבר עדות באותן תעודות; בכל זאת יתכן, דרך משל, שבשיחה עם פאלמרסטון העלה שאפטסברי את רעיונותיו הידועים בעניין היהודי ושר-החוץ חשב גם על כך שעה שהחליט עם קריאה באשגרו של פארן שכדאי להושיב קונסול בריטית בירושלים. כלומר, אפשר שעם כל הידוע לנו עכשיו על מסיבות ההחלטה של שר-החוץ אין בכל זאת לבטל מעיקרו אותו רושם שנוצר למקרא רשימת-יומנו של שאפטסברי מכ"ט בספטמבר 1838 כאילו הוא שעורר או דחף את פאלמרסטון לכלל אותה החלטה.

ואמנם קושייה חמורה היא זו ואולי אין לתרצה תירוץ גמור, שהרי אי אתה יכול לומר בוודאות כל מה שפאלמרסטון ידע וחשב; ואפשר צדק גם שאפטסברי — או, ביתר דיוק, הפירוש שנותנת ההיסטוריוגרפיה החדשה שלנו לאותם דברים של שאפטסברי. יתר-על-כן, דומה אפילו שהכתוב אצל שאפטסברי על האיש שנבחר להיות הקונסול הראשון עוד הולך ומחזק אפשרות זו. שכן כתוב שם שהוא מודה לאלהים על שנמצא איש הראוי לתפקידו⁴⁸. אין דומני להבין מכאן כאילו שאפטסברי מבקש לרמז שהוא עצמו גם בחר באיש והמליץ עליו לפני שר-החוץ; אלא שהוא מן הסתם מבקש לומר שעל-פי דעותיו הדתיות שלו, של שאפטסברי, ראוי האיש לכהן קונסול בירושלים. פירוש זה סומכת אותו עדות של אחד מגדולי המיסיונרים באותו דור, מקורב לשאפטסברי ומורו ורבו ב"שאלה היהודית" (כפי שהם הבינוה), הכותב בחיבור אחד משלו משנת 1846 שעניינו הרב של אותו איש בניצור היהודים שימש סיבה לבחירתו לקונסול בירושלים⁴⁹. דברים מעניינים הם אלה וחשובים עד מאד לענייננו ואולי אפשר להסתייע גם במסמכי משה"ח בשביל לבררם יותר, מתוך שנבדוק על-פיהם כיצד היה דרך המינוי וכיצד הגיעו לאיש שהגיעו — אותו יאנג, שנפרד מלורד שאפטסברי אותו בוקר של סוף ספטמבר ערב צאתו לארץ-ישראל.

(48) ר' למעלה ע' 215 את הקטע מיומנו של שאפטסברי.

(49) המחבר המיסיונר הוא אלכסנדר מקול (Mc Caul), ותוכן דבריו מובא במאמר הנ"ל של Greaves (הערה 13 למעלה) שמקבל אותם כעדות לאספקט היהודי שבמינוי הקונסול (אין גריבס מביא ציטטה מדבריו מקול ולשון דבריו בדיוק טעונה בדיקה). ל. סטיין ב"הצהרת בלפור" שלו הולך בעקבות גריבס (L. Stein, The Balfour Declaration, 1961, p. 7). ש. בארון, הכותב על תכניתו של בניש ליישוב אר"י ב-1842, אומר על אותו קונסול, ללא כל אסמכתא, שהיה "זמן דוגל גלחב ברעיון שיבת היהודים למטרות מסיונריות ומדיניות" (Jewish Studies in Memory of George A. Kohut, 1935, p. 77). על יחסים קרובים בין שאפטסברי למקול אפשר ללמוד מיומנו של שאפטסברי, המכנהו במקום אחד my friend the Rabbi (יומן מב' בפברואר 1840) — "רבי" כנראה על שום בקיאותו ביהדות ו"בשאלה היהודית" ועל שום שלימד אותן לשאפטסברי.

כבר ראינו ששעה שחזר והחליט שר החוץ, בראשית נובמבר 1836, שכדאי להושיב קונסול בריטי בירושלים, הוא גם הורה לכתוב לקמבל שיבחר באיש מתאים. אשגר בעניין זה נכתב לקמבל בסוף נובמבר. מכאן רשאים אנו ללמוד שלא היה לנגד עיניו של שר החוץ שום מועמד, לא בראשית החדש ולא בסופו, ושההכרעה על כך נמסרה לקונסול-הכללי במצרים⁵⁰. לא נטעה, דומני, אם נשער שקמבל, שדעתו בעניין הנידון כבר ידועה לנו, הופתע הפתעה לא נעימה למקרא ההוראות החדשות. ממילא מובן שהפעם לא כתב דבר לעצם ההחלטה של שר-החוץ, אלא נזדרז לעשות כאשר נדרש. כיוון שלא ידע על איש בריטי ראוי לתפקיד היושב אותה שעה בירושלים, הוא כתב לפארן בדמשק ולמור בבירות וביקש כל אחד מהם להציע בריטים מתאימים שמהם הוא יבחר את מי שנראה לו ביותר וימליץ עליו לפני שר-החוץ⁵¹. מתוך שיקולים של כבוד ופרסטיז'ה סרב פארן לשתף פעולה עם קמבל בעניין זה; הוא ראה את עצמו נעלב על שום היחס שגילו משה"ח והקונסול-הכללי במצרים להצעתו מאז העלה אותה לראשונה, וכתב על כך איגרת קצרה לקמבל ואשגר ארוך מלא וגדוש טיעון וטענות לשר-החוץ⁵². כנגד זה אין למצוא בכרכי משה"ח את איגרת התשובה של מור, אולם מקורספונדנציה מאוחרת של קמבל מסתבר שהשיב; ולא זו בלבד אלא שעניין רב היה לו בבחירתו ובמינויו של הקונסול. ומעשה שהיה כך היה.

כשבא מור לבירות לשמש קונסול בלבד בא. אלא שלאחר שישב שם והסתכל בנעשה והתבונן בתנאים ונכנס בדברים וקשרים עם אנשים מאנשים שונים, הגיע לכלל דעה שייטיב לעצמו אם גם ישלח ידו במסחר יחד עם שותפים בסוריה ובאנגליה. אחד השותפים עמד להיות איש בשם William Tanner Young. לא ידוע עליו עד עכשיו אלא מעט מזעיר. בשנת 1835, כנראה, נסע לליבאנט ורובה של השנה שלאחריה עשה בארץ-ישראל וסוריה, אבל לא ידוע על חשבון מי נסע ולאילו תכלית. בימי שהותו בירושלים הכיר יאנג את הקונסול-הכללי במצרים, שעשה אותו זמן בביקור בארץ. גם עם המיסיונר ניקולייסון נפגש שם; אבל אין להסיק דבר מעובדה זו, הואיל והתושבים הבריטים המעטים שבמזרח הטבע הכירו לדעת את כל התיירים מאנגליה — ואין לפי שעה צל של רמז על קשר כל-שהוא בין יאנג לבין החברה המיסיונרית בלונדון⁵³.

(50) בידול לקמבל, מס 18, 1836.11.29 — F.O.78/295. אמנם פרוצדורה זו יוצאת דופן היא, אבל אין בה, לדעתי, משמעות מיוחדת. היא הגיונית ממסיבות העניין. שהרי אף שהסכים פאלמרסטון להצעת פארן למועמד לא הסכים, אלא רצה דווקא איש בריטי — על-פי השיטה המסתמנת אותו זמן במשה"ח למנות לתפקידים קונסולאריים בריטיים בלבד וביחוד כשמניעים פוליטיים כרוכים בדבר; והואיל ובלונדון לא הומלץ על איש ואיש לא ביקש להתמנות אותה שעה לאותו תפקיד ממילא הוטל על נציגה הראשי של אנגליה בשטחי שלטונו של מוחמד עלי למצוא את הבריטי המתאים. על זה יש להוסיף שגם במקרה הקונסוליה בטאראסוס הוטל על קמבל לבחור באיש מתאים לקונסול (בידול לקמבל, מס' 20, 1836.12.1 — F.O.78/295).

(51) קמבל לפאלמרסטון, מס' 2, 1837.1.9 — F.O.78/322; איגרות קמבל לפארן ולמור, 1837.1.13 — F.O.142 [מצרים]/8.

(52) פארן לקמבל, 1837.2.12 ולפאלמרסטון, 1837.2.24 — F.O.78/315.

(53) מן הדין לציין שבספר The Protestant Bishopric in Jerusalem שראה אור ב־1847 ועפ"י עדות המחבר, הנרי סמית, הוא מבוסס על תעודות שפירסם בעניין זה מלך פרוסיה ועל "מקורות אותנטיים אחרים", מוזכר פעם יאנג כ־Dr. Young (הערה בע' 16) ומכאן ישתמע כאילו היה בעל תואר ד"ר בתיאולוגיה. אולם בשום מקום לא מצאתי שמץ של רמז לדבר; ואפשר יש כאן השפעה גרמנית. גם J.F.A. De Le Roi בספרו

אפשר ביקש לשלוח ידו במסחר ונסע לבדוק האפשרויות בסוריא. מכל מקום, בבירות הוא נקלע, כאמור, לראשית ארגונו של עסק מסחרי עם הקונסול מור. דומה שבסותיו הגיעו הצדדים להסכם עקרוני ויאנג חזר לאנגליה, אבל לא ברור אם נתכוון להיות שותף לעסק מאנגליה או לשוב לסוריא ולשבת שם או בארץ ישראל. עם חזירתו כתב לשר החוץ איגרת קטנה ובה ביקש להודיעו אם יתיר למור לעסוק במסחר, שהרי בהיתר זה תלוי היה עצם אפשרות קיומו של העסק⁵⁴. זוהי הפעם הראשונה ששמו של יאנג ומכתב שלו מופיעים במסמכי משרד החוץ האנגלי. הדבר היה בשבוע השני של פברואר 1837.

ולא ידע יאנג שאותו זמן עצמו ישב מור בבירות וכתב לו דברים שעשויים להעלותו על דרך חדשה לגמרה. נחזור איפוא למור. כבר ראינו שעוד בראשית 1836 הציע בתשובה לאחת משאלותיו של קמבל, שרצוי להושיב קונסול בירושלים⁵⁵. לפיכך ודאי שמח כשקיבל, בסוף ינואר או ראשית פברואר 1837, איגרת מאת קמבל, ממנה למד לדעת ששר החוץ הסכים להצעה⁵⁶. עכשיו — ניתן אולי לשער — גם עלה על דעתו לקשר את העסק שהוא ויאנג עומדים לעשות עם דרישתו של קמבל להציע מועמד לתפקיד הקונסול: שאם שותפו יאנג יתישב בירושלים כקונסול ויקבל היתר לסחור, גדולים יהיו סיכויי הצלחתו המסחרית (יותר משל סוחר סתם) והצלחת העסק של השותפות כולה. מיד ישב וכתב שתי איגרות. אחת תשובה לקמבל, בה אמר כנראה שהוא יכול להמליץ על איש מתאים, והוא קרא בשמו ומנה מעלותיו, ושהוא עומד לכתוב לו על הדבר ולהציע להתקשר איתו, עם קמבל. האיגרת השניה היתה ליאנג⁵⁷. אין לומר אם פירט מור בכל העניין הנידון או לא, אבל ודאי יעץ ליאנג שאם קוסם לו הרעיון להיות קונסול בירושלים, עליו להזדרז ולכתוב על כך לקמבל, שהרי ממנו צריכה לצאת לשר החוץ ההמלצה על האיש הראוי לתפקיד. ודאי לא לפני חודש אפריל הגיעה האיגרת לידי יאנג⁵⁸, ולא ברור לפיכך אם נזדרז לכתוב לקמבל. מכל מקום, לפני שכתב הלך אצל ניקולייסון המיסיונר, שעשה אותו זמן בלונדון. אפשר מור הוא שהעלה רעיון זה ואפשר עלה הרעיון על דעת יאנג — שאם מדובר בירושלים ושם פועלת חברה מיסיונרית, שתכניות של התבססות והתפשטות לה לגבי העתיד הקרוב, ודאי טוב יהיה לקבל מאותו ניקולייסון, המכיר את יאנג וקמבל כאחד, מכתב המלצה אל הקונסול הכללי במצרים⁵⁹. ברצון רב נענה ניקולייסון ליאנג וכתב לקמבל דברי הנמקה חשובים. ואילו יאנג עצמו כתב אליו בסוף יוני: הציע את עצמו לתפקיד הנדרש וביקשו להמליץ עליו לפני שר החוץ. כשישה שבועות לאחר מכן

הגדול Geschichte der Evangelischen Judenmission (מהדורה ב', 1899) אינו יודע לומר אודות יאנג שום פרט ביאוגראפי.

54) יאנג לפאלמרסטון, F.O.78/324 — 1837.2.11.

55) ר' למעלה ע' 222.

56) ר' למעלה ע' 232.

57) על עיקר תכנה של האיגרת לקמבל, שלא נמצאה לפי שעה, אפשר ללמוד מאשגרו של קמבל לפאלי-מרסטון מ"ט בספטמבר 1837 — F.O.78/322. כנגד זה עניין האיגרת של מור ליאנג הוא השערה גרידא ואין לה זכר בתעודות שלפנינו; אבל גם היא ודאי נכתבה. על שתי האיגרות — להלן הערה 60.

58) בדרך כלל הלכו אשגרים מבירות למשה"ח חודשיים ימים לכל היותר. אבל אשגרו של מור לבידוול

מא' בנובמבר 1836, למשל, הגיע למשה"ח רק בפברואר 1837 (F.O.78/294).

59) על ניקולייסון ושלחותו לאנגליה באותו פרק זמן ר' למטה הערה 62.

השיב לו קמבל שישמח מאד ליענות לבקשתו ו"אהיה מאושר שאיש כמותך יתמנה לאותה משרה". כשקיבל יאנג איגרת זו, שלח העתק ממנה לשר-החוץ בלוויית מכתב משלו, בו סיפר שסייר בסוריא ובארץ-ישראל כשנה תמימה והכיר לדעת במידה מסוימת "את התושבים ואת ארצם ומשאביה" ושלמד קצת את השפה הערבית. כן רמז שרצונו בראיון. בסוף ספטמבר היו שתי האיגרות לנגד עיניו של פאלמרסטון; והוא רשם הוראה להשיב ליאנג ולאשר קבלתן.

אמנם לא חם בזה סדר ההמלצה הפורמאלית ועצם המינוי. קמבל עוד ביקש לקחת דברים עם מוחמד-עלי על הקונסוליה החדשה ורק לאחר הפגישה המליץ על יאנג בפני שר-החוץ, שקיבל אשגרו בראשית נובמבר; ועכשיו הוחל במשא-ומתן עם ממשלת קושטא על היתר לישיבת קונסול בירושלים, שלא נסתיים אלא כעבור עשרה חודשים. אבל לאור כל הידוע לנו על פרשת בחירתו של הקונסול החדש מראשיתה ועד סיומה, רשאים אנו לומר שלמעשה כבר בסוף ספטמבר 1837 היה יאנג הקונסול המיועד לירושלים. ומשום כך אפשר לנו להפסיק במקום הזה ולסכם את מה שהעלינו בדרך בדיקת החומר והריקונסטרוקציה של השתלשלות הדברים על פיו⁶⁰.

ה

ראשית דבר ניתן לומר, שבנובמבר 1836, כשהחליט שר החוץ על כדאיות מינויו של קונסול והורה את קמבל לבחור באיש מתאים, לא היה לנגד עיניו כל מועמד לתפקיד: אין זכר להמלצה כל שהיא במסמכי משרד-החוץ ואין זה מתקבל על הדעת שהמלצה כל-שהיא באה באורח פרטי מצידו של איזה איש נכבד, כפי שקורה הדבר לפעמים באותם הימים; שהרי אילו באמת באה מה טעם היה לפאלמרסטון לסרב? אלא עניין בחירתו של הקונסול נמסר לשיפוטו והכרעתו של קמבל; ואילו קמבל תלוי היה בהצעות שתבואנה מפארן ומור; אבל הגיעה הצעה אחת ובה, כנראה, מועמד אחד בלבד; מכל מקום, במשך כל ימי המגע בין הצדדים המעוניינים על בחירת האיש ועל מינויו הרשמי, במשך תשעים שבועות תמימים — זהו המועמד האחד והיחיד עליו אנו יודעים. דבר אחר שאנו למדים מסיפור פרק הבחירה הוא שקונסול מור הוא הראשון שמציע את יאנג כמועמד, ואינטרס כלכלי-מסחרי שלו הוא שמניעו לכך. לא נודע לנו שהיה לו עניין אחר ביאנג; או שהיה טעם נכבד כל-שהוא לדעתו שכדאי להושיב קונסול בירושלים, זולת מה שכבר כתב, כפי שראינו, כשנה לפני שהציע את יאנג, דהיינו סיוע והגנה לתיירים בריטים והעברת אינפורמציה למשרד-החוץ על המתרחש בירושלים וסביבותיה. מצד שני, אין גם זכר של רמז לכך שהאינטרס של יאנג

60) הריקונסטרוקציה של השתלשלות הדברים מאז שהה יאנג בארץ-ישראל וסוריא ומאז נדרש מור באיגרתו של קמבל להמליץ על איש מתאים לתפקיד קונסול נסמכת על: א) איגרת יאנג לפאלמרסטון מ"א בפברואר 1837 ובה העתק מקטע של מכתב מור ליאנג מ"ז בנובמבר 1836; ב) אשגר מור לבידוול מ"א בנובמבר 1836 (נתקבל במשה"ח, 1837.2.6); ג) איגרת משוערת של מור לקמבל, כנראה מראשית פברואר 1837, לכל המאוחר; איגרת שיש לה זכר באשגר קמבל לפאלמרסטון מ"ט בספטמבר 1837; ד) איגרת משוערת של מור ליאנג מראשית פברואר 1837, לכל המאוחר, ואין לה זכר כלל במסמכים שלפנינו; אבל אין כל ספק שנכתבה והגיעה לתעודתה, שכן אחרת אין לתאר את השתלשלות הדברים תאור מתקבל על הדעת; שהרי מניין ידע יאנג לכתוב לקמבל? ה) איגרת יאנג לפאלמרסטון מ"כ בספטמבר 1837 ובה העתק ממכתב של קמבל ליאנג מה' באוגוסט; ו) אשגר קמבל לפאלמרסטון, 1837.9.19.

בעסקתו עם מור ובכהונת הקונסול היה מראשיתו שונה מזה של מור. ואפילו באיגרתו לשר-החוץ מסוף ספטמבר 1837 הוא מציינ כל אותם הדברים שעשויים לסייע לאותה תכלית מסחרית שלו: ידיעת הארץ ומשאביה וידיעת תושבי הארץ וידיעת שפת הארץ, פרטים שרגילים לציין מועמדים לתפקיד קונסול. יתר-על-כן, ניתן אפילו לומר שמדברי אותה איגרת מסתבר שאותו זמן לא היה ידוע ליאנג שבעניין הקונסוליה החדשה יש לשר-החוץ כוונות מיוחדות שונות מאלה הרגילות לגבי כל קונסוליה תקינה, דהיינו קשרים מסחריים ומגע עם תושבי הארץ לצרכי מסחר וההשפעה הכרוכה בחזירתו והתבססותו של אינטרס מסחרי. שאלמלי ידע משהו מיוחד, כגון אותן כוונות שהיו לפאלמרסטון, כפי שראינו, או אותן כוונות שמיחסת ההיסטוריוגרפיה החדשה שלנו לפאלמרסטון, ודאי היה כותב לשר-החוץ במפורש או ברמז על הכשרה שלו לגבי אותה תכלית או דעה שיש לו כיצד ניתן לקדם אותה — כפי שרגילים לעשות אז אנשים הפונים למשרד-החוץ ומציעים את עצמם לתפקידים מסוימים; וכפי שעשה יאנג גופו כעבור שנה בערך, כשחלו שינויים מסוימים בדעותיו של שר-החוץ בעניין הקונסוליה ויאנג התאים את עצמו להן ומכאן מסתבר שידע עליהן⁶¹. רשאים אנו אפוא לומר, שבמפורש או ברמז אין ללמוד מן המסמכים שלפנינו על איזה אספקט יהודי שיש במועמדותו של יאנג לקונסול. ומכאן שאין בהם אחיזה לדברי המיסיונר מקול, כאילו נבחר יאנג לכהונתו על שום עניינו בניצור היהודים. אמת, אין מקול אומר שזו הסיבה היחידה או העיקרית. ולפיכך מן הראוי להוסיף ולברר סוגיה זו מכל צדדיה עד כמה שאפשר, שמא עניינו של יאנג בניצור היהודים גם הוא שימש סיבה לבחירתו.

אילו עניינו של יאנג בניצור היהודים גדול כל-כך, שורת השכל נותנת שנוכל ללמוד עליו לא רק מעדות מאוחרת של מקול. אבל עובדה היא, שאין לנו, לפי שעה, כל עדות כזאת. בפרסומיה המפורטים של החברה המיסיונרית על פעילותה ומעשיה אין הוא מוזכר בין החברים הפעילים, ואפילו ברשימות המפורטות של התורמים למען מטרתה בכלל או למען הקמת "הכנסיה העברית" בירושלים אין להבחין בשמו. אף מעניין הדבר שבעוד שעל הקונסול השני, גיימס פין, יש עדויות רבות שהתעניין מאוד בניצור היהודים, הנה בנוגע לקונסול יאנג אין שום רמז קל שבקלים. זאת ואף זאת. אלמלי היה פעיל וידוע כפעיל והוא מבקש לקבל מן החברה מכתב המלצה אל קמבל, שורת השכל מחייבת שצריך היה ללכת אצל מזכיר החברה, לפחות (אם לא אל נשיאה או תת-נשיאה). אולם הואיל ולא נודע לנו על המלצה מצידם, נראה הדבר שאין הוא ידוע לשום אישיות נכבדה בחברת המיסיון וגם הוא גופו אינו מכיר מבין פעיליה איש נכבד יותר מניקולייסון, שאותו הכיר לדעת בירושלים, כפי שכבר הזכרנו למעלה. ומדוע ניקולייסון נענה לו כל-כך בדברי המלצה חמים לפני קמבל? כלום על שום שיאנג מעוניין בניצור היהודים? גם מצד ניקולייסון אין ראייה לכך. מכל מקום, לא זה, כנראה, כובד המניע של ניקולייסון. אלא כשהוא למד לדעת מיאנג ששר-החוץ מבקש למנות קונסול בירושלים ודאי עלה על דעתו שהדבר יועיל לעניינה של חברת המיסיון באותו פרק-זמן, שביקשה להקים כנסיה פרוטסטנטית בירושלים וחששו פן יקומו

61) מכמה מקרים ניתן ללמוד שמועמדים לתפקיד קונסול ידעו על הנעשה והמדובר במשרד-החוץ ביחס לאותו מקום אליו ביקשו ללכת, אם עליידי קשרים עם מישוהו במשרד ואם ע"י קשרים עם מישוהו המקורב לפקיד בכיר ואם מפטרון נכבד ממכריו של שר-החוץ.

התנגדות ותככים מצד ראשי העדות הנוצריות שבארץ וביחוד הקათולים והאורתודוקסים, כדי להפריע להשגתה של אותה תכלית; ואילו ישיבתו של קונסול בריטי תחזק את האינטרס הפרוטסטנטי הנוצרי הערשם שבירושלים ותשמש הגנה טובה לענייניה של החברה.⁶²

מסתבר איפוא גם מבירור זה בדבר יחסו של יאנג אל ניצור היהודים ששוב לא נמצאה לנו כל אסמכתא לדבריו של מקול. דומה הדבר שאין יאנג מתעניין בפעילות החברה יותר מנוצרי טוב רגיל בן אותו דור שביקר בארץ הקדושה ולפי שאין בכך שום דבר מיוחד איש אינו טורח לציין אותה מידה טבעית של התעניינות. אלא אפשר שבחודשים שלאחר-כך, כשידע שהוא הקונסול המיועד ויהיה לו מגע עם שליחי החברה המיסיונרית בירושלים ויוטל עליו לדאוג להגנת האינטרסים של החברה ולהבטחתם — החל מגלה עניין גם בניצור היהודים; ומי שהיה מעוניין בשליחתו ראה צורך למנות בו אותה תכונה. יתכן איפוא שעל שלב מאוחר זה בפרשת ייסוד הקונסוליה מדבר המיסיונר מקול; ואף שאפטסברי, בדברי יומנו על יאנג, אפשר נתכוון לאותו פרק-זמן.

*

אלא עד שאנו מגיעים לשם נסכם מה שהעלינו בניסיונו לחקור בפרשת ייסוד הקונסוליה, שלא מצאנו בפרק ההחלטה על הקמתה ובפרק המועמדות של האיש המתאים לתפקיד הקונסול אספקט יהודי כל-שהוא. בנידון זה מסמכי משרד-החוץ ופרוטומי חברת המיסיון ויומנו של שאפטסברי משלימים זה את זה. כשם שאין למצוא במסמכי משרד-החוץ לשנים 1836–1837 — שנים בהן נידונה שאלת הקמת הקונסוליה ושאלת הקונסול הראשון — עניינים של חסות ליהודים ושיבת

62) כבר הוזכר למעלה שניקולייסון שהה באנגליה בחורף 1836–1837. הוא הגיע לשם בסוף נובמבר 1836 כדי להשתתף בדיוניו של ועד החברה המיסיונרית על ביצוע התכנית בדבר הקמת "הכנסיה העברית" (כלומר כנסיה פרוטסטנטית שבה תהיה התפילה נערכת בשפה העברית) ובניינים אחדים בשביל המיסיונרים בירושלים. ניקולייסון ודאי סיפר הרבה על המצב בירושלים ועל יחסו של העדות הנוצריות שם לחזירתו של אינטרס דתי חדש ועל הקשיים הצפויים לתכנית החדשה. הוחלט לפנות אל שר-החוץ שיתערב לטובת העניין אצל השלטונות במצרים. פאלמרסטון שודאי שמח על כך שזמן קצר לאחר שהחליט להציב קונסול בירושלים נזדמן לו להחזיר אינטרס בריטי חדש לאותו מקום, כתב הוראות לקמבל וגם לשגריר המיוחד שעמד לצאת לקושטא — ולא הרפה מן הדבר שנים אחדות. Jewish Intelligence, IV, 1838, pp. 52–4; נשיא חברת המיסיון, סיר תומס ברינג (Baring) לפאלמרסטון, 1837.2.24; פאלמרסטון לקמבל ולסיר צ'רלס וון (Vaughan), F.O.78/326, 318, 308 — 1837.3.8.

כחודשיים או שלושה חדשים לאחר מכן נודע לחברה, כנראה באמצעות יאנג שהלך לניקולייסון, שהממשלה עומדת למנות קונסול בירושלים; ודומה שראו בדבר התערבותה של השכונה ששלחה להם סיוע מקום שלא ציפו לו. כך יש, דומני, להבין את הדברים במעין גילוי דעת של ועד החברה על המסיבות בהן עומדת "הכנסיה העברית" לבנות: Providence has seemed to open the way and to afford unexpected encouragement to the undertaking (Jewish Intelligence, ib., p. 39). את הסיבה לשביעות רצונם ושמחתם של פעילי החברה אפשר אולי להבין מדברי קמבל (שידע הדברים מנסיונו או ממכתב ניקולייסון אליו), שהקונסול בירושלים יהיה ודאי לעזר ולמגן לכנסיה ולכמרים ויוכל לעמוד בפרץ נגד המתנכלים מבין העדות הנוצריות האחרות. (קמבל לפאלמרסטון, 1837.9.19 — F.O.78/322). ניקולייסון עזב את אנגליה בדרכו לירושלים בסוף מאי או ראשית יוני 1837. עליו ועל פעילות החברה המיסיונרית בארץ ועל הלך דעותיה בעניין "שיבת ציון" אני מקווה לדון בפרק הבא של מחקר זה.

היהודים לארץ ועידוד עליהם והתעניינות במצבם של יהודי אר"י ובעתידם, כן געדרים עניינים אלה מפתחיה של חברת המיסיון ומיומן שאפטסברי באותן השנים. מכאן רואים אנו בבירור מספיק, דומני, שאין כל יסוד של ממש לגירסה המקובלת בהיסטוריוגרפיה החדשה שלנו על המניעים שדחפו את שר החוץ לכוון קונסוליה בירושלים. נזכור שרשימתו הראשונה של שאפטסברי בעניין שלנו היא מסוף ספטמבר 1838, כלומר כשנתיים ימים לאחר החלטתו של שר החוץ להושיב קונסול בירושלים; וכ"ג חודשים הם זמן לא מועט כלל. למן פרק מועמדותו של יאנג ועד מינויו הרשמי עדיין עברו חודשים לא מעטים והעניינים לא עמדו במקום אחד אלא גיוונים ושינויים והתפתחות חלו בהם. זאת ניתן ללמוד ממסמכי משה"ח; והרי גם שאפטסברי מרמז שעניין הקונסוליה והקונסול עשוי היה פרקים פרקים. יתכן איפוא שההיסטוריוגרפיה שלנו פירשה את דבריו שלא כהלכה ולאמיתו של דבר מרמזת רשימת יומנו על אותו פרק מאוחר בפרשת ייסודה של הקונסוליה⁶³. אלא שבוזה אנו נכנסים לפרשה חדשה. והגם שהיא אחוזה בקודמתה, אף-על-פי-כן נפרדת היא ממנה ונוגעת בעניינים חדשים שלא ניסרו עוד בעולם הפוליטי והדתי-פוליטי שעה שהוחלט על ייסוד הקונסוליה בירושלים ועל האיש הראוי לכהן בה קונסול ראשון. ולפיכך לדיון מיוחד ונפרד היא צריכה.

63) התעניינותו של שאפטסברי בפרשת הקונסוליה אינה קודמת, כנראה, לשנת 1838. מלמדת הרבה עצם העובדה שרשימות יומנו בסדר וברציפות מתחילות מאותו יום בסוף ספטמבר בו הוא כותב על פרידתו מיאנג. גם בירחונה של חברת המיסיון אין למצוא ולא כלום על עניין כל שהוא מצידו בפעילות זו או אחרת של החברה לפני 1838. אף קרבתו המשפחתית לפאלמרסטון היא רק מסוף 1839; והגם שהתקרב אליו עוד לפני כן הרי קרוב לוודאי שלא לפני 1838. על כך ועל התערבותו של שאפטסברי בפרשת הקונסוליה ועל דעותיו ב"שאלה היהודית" ועל מידת השפעתו על פאלמרסטון אני מקווה לדון בפרק הבא של מחקר זה.